

IETS OVER DE „TERNATAANSCH-HALMAHÈRASCHE” TAALGROEP.

DOOR

A. HUETING.

Als leek op taalgebied, vermag ik niet over dit onderwerp eene diepgaande studie te leveren. Ik wensch alleen eenige gegevens, die mij bekend zijn, te verstrekken, misschien dat ze voor de taalgeleerde wereld van belang kunnen zijn.

Ik heb opgemerkt dat de grootte, of liever, de kleinheid van het gebied dezer taalgroep, slechts weinigen bekend is en daarom voeg ik hierbij een taalkaartje, waarop dat gebied en de uitbreiding der verschillende dialecten dezer groep zoo goed mogelijk zijn voorgesteld. Het gebied omvat, behalve de eilandjes Tidore en Ternate, het Noordelijk schiereiland van Halmahèra en een gedeelte van het Noord-Oostelijk schiereiland, het laatste alleen door kolonisatie van uit het Noorder-schiereiland. Wel oppert Robide v. d. Aa in zijn „Vluchtige opmerkingen over de talen der Halmahèra-groep” (Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, derde volgrees, zevende deel) het vermoeden, dat ook de taal der bewoners van de Buiten kust van het eiland Makjan tot deze groep behooren zou, maar de gronden die hij voor die bewering aanvoert, zijn niet heel sterk. Onmogelijk zou het overigens volstrekt niet wezen. De verschillende dialecten, die ons tot heden bekend zijn, (en het is niet waarschijnlijk dat er meer zouden zijn) zijn op Halmahèra, gerekend vanaf het Noord-Westelijk district, en vandaar Zuidelijk omgaande naar de Oostkust:

Lòda, Tabaru, Ibu, Wàiolì, (weer Tabaru), Tobèlo Dodingasch dialect¹, Isam, Tòloliku, Kau, Madole, Tugutil, Tobèlo Bòengsch dialect², Tobèlo, Galèla en nog Ternate en Tidore.

Over het Lòda is gehandeld door M. J. v. Baarda in zijn opstel „het Lòdasch in vergelijking met het Galèlasch dialect”, gevolgd door „Lòdasche teksten en Verhalen” (Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, zevende volgrees, deel II). Over het Ibu, Wàiolì en Tabaru vinden we iets in „Vier weken onder de Tabaru en Wàiolì” door J. Fortgens (Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zending-genootschap, 49^e deel, 1^e stuk). Omtrent het Isam, Tòloliku, Madole, Kau, Tugutil, heb ik mijzelf voor eenige jaren inlichtingen verschaft, van het Tobèlo ben ik natuurlijk, als Zendeling der Tobèloreezen, op de hoogte, voor het Galèla zie men: M. J. v. Baarda, „Woordenlijst der Galèlareesche taal”, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, eveneens: v. Dijken en v. Baarda, „Galèlareesche Verhalen en Overleveringen” (Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, zesde volgrees, deel I). Voor het Ternataansch is de eenige, hoewel niet mild vloeiende bron: F. S. A. de Clerq, „Bijdragen tot de kennis der Residentie Ternate”. Van het Tidoreesch is mij niets anders bekend dan de „Woordenlijst” voorkomende in: Robide v. d. Aa, „Reizen naar Nederlandsch Nieuw-Guinea”. Heel betrouwbaar ziet die er nu juist niet uit. De Clerq geeft eene verbetering van eenige door hem als foutief opgemerkte woorden, maar ook deze verbeteringen maken de lijst niet betrouwbaar. Het is natuurlijk, dat men niet in de Molukken verkeer kan, zonder wel eens Tidoreesch te hooren spreken, want Tidoreesche smeden bv. zwerven overal, maar wat men zoo hier en daar opvangt is ook niet betrouwbaar, aangezien het in den regel gesproken wordt door zwervers, die hun moedertaal met allerlei vreemde bestanddeelen vermengen.

Voor zoover ik weet, is heel Noord-Halmahèra taalkundig bekend, uitgezonderd het district Tòlofuò op de Noord-Westkust tusschen Ibu en Lolòda gelegen. Fortgens spreekt daarvan niet, evenmin v. Baarda. Het zou dus kunnen zijn, dat daar nog een dialect gesproken wordt, dat ons tot heden onbekend is gebleven, maar waarschijnlijk acht ik dit niet. Volgens de overlevering toch, zijn de daar wonende lieden, kolonisten of vluchtelingen van de Oostkust, van het oude Tòlo, vandaar den naam Tòlo-fuò „Tòlo ma buò” kind, voortbrengsel van Tòlo. (Vergelijk Galèlareesch fuò „baren”). Wordt daar dus nog een andere taal gesproken, dan zal dit toch wel een Tobèloreesch dialect zijn, misschien Tobèlo D

¹⁻² Deze twee dialecten worden in het vervolg aangegeven als Tobèlo D en Tobèlo B.

omdat ook de bewoners van Dodinga herkomstig heeten uit het oude Tòlo.

Van de genoemde dialecten heeft het Ibu, volgens Fortgens, al de minste uitbreiding. Wij zouden zeggen, uit wat door F. medegedeeld wordt, dat het der verdwijning nabij is, verdrongen door Tabaru, Wàiolì en Ternataansch. De sprekers schijnen ook niet tot een bepaalden stam meer te behooren, tenzij dan tot een stam, die reeds lang zijn zelfstandigheid verloren heeft en nog steeds voortgaat zich in de Tabaru en Wàiolì op te lossen.

De andere talen hebben nog zoo spoedig geen nood van verdwijnen. Wel is ook het taalgebied van het Isam, Tòloliku, Kau, Tugutil, niet groot, maar het wordt door bepaalde stammen gesproken en die verdwijnen zoo spoedig niet.

Wat het Ternataansch betreft, de op Ternate wonende Ternatanen zijn ook niet vele, maar men bedenke, dat die taal ook gebruikt wordt door de Ternataansche kolonisten op Halmahèra, die nogal talrijk zijn. De Westkust van het Noorder-schiereiland is er mede bezaaid. Het is tevens de officieele taal, door de Hoofden gebruikt, in het geheele Ternataansche gebied. En dan is het de propaganda-taal der Mohamedanen, ook de taal der handelaren en zij dient gewoonlijk als verkeerstaal, waar lieden van verschillende stam elkaar ontmoeten. Het gebied van het Ternataansch is dus nogal uitgebreid, al was dit ook niet op het kaartje aan te duiden.

Het Tidoreesch heeft niet veel uitbreiding buiten het eiland Tidore. Wel is op Tidoreesch-Halmahèra, het Tidoreesch ook de officieele taal, maar, wijl aldaar de Hoofden allen kinderen des lands zijn en niet als op Ternataansch gebied, van den stam van den Oppervorst, en ook omdat bijna de geheele bevolking den Islam heeft aangenomen en daarbij de eigen talen heeft behouden, waar verder de Tidoreesche kolonisten, als komende in aanraking met een Moslimsche bevolking, niet die reden hadden zich van de bevolking af te zonderen, die men op Ternataansch gebied had, en eindelijk, wijl op Tidoreesch Halmahèra talen gesproken worden, met het Tidoreesch niet taalkundig verwant, zoo is het geen wonder, dat het Tidoreesch buiten Tidore niet veel gehoord wordt. De bewoners van het eilandje Mare, die ik ontmoet heb, bedienden zich er ook van. Van den Tabaru-stam zwerven ook lieden in de bosschen van Zuid-Halmahèra en ze zullen natuurlijk hun taal daar behouden. Dit zijn echter niet meer dan zwervers en van uitbreiding van het taalgebied door hen, kan natuurlijk geen sprake zijn. De

Tabaru uit het landschap Ibu zijn met die uit de districten Djailòlo en Sidàngoli van denzelfden stam. Toch schijnt het van elkaar afwonen reeds eenig verschil in de taal veroorzaakt te hebben, volgens Fortgens, door de wissel- of vervangwoorden ontstaan. Natuurlijk zal dat verschil steeds grooter worden.

Het Tobèloreesch is onderscheiden in: Tobèlo, Tobèlo-Boèng en Tobèlo Dodinga. Ofschoon al de Tobèlos ééne taal spreken, is toch ook bij hen, door het van elkander verwijderd wonen, het gebruik van vervangwoorden, en vooral doordien de Kausche en Dodingasche Tobèlos meer met andere stammen in aanraking kwamen, eenig verschil ontstaan, zij het ook niet anders dan dialectisch.

Het Isam heeft al heel weinig uitbreiding en het Tòloliku nog minder. Ik zou dan ook op beiden niet veel acht geslagen hebben, ware het niet dat Z. Hooggeleerde, Prof. Kern, mijne aandacht er op gevestigd had. Ik meende n.l. van al deze talen in het Galèla de meest oorspronkelijke te moeten zien, omdat die de grammaticale vormen het best heeft bewaard. Daar nu èn het Tobèlo èn het Lòda, evenals het Tabaru, de meeste woorden één of meer lettergrepen langer hebben dan het Galèla, zocht ik naar den regel, waarlangs die verlenging plaats heeft. Echter vruchteloos en dus wendde ik mij tot Prof. Kern om hulp. Z. Hooggeleerde was zoo vriendelijk mij wel te willen helpen. Hij zeide mij, dat tusschen het Galèla met zijn korte woorden en open eindlettergrepen, en de andere talen met hun langere woorden en eveneens opene eindlettergrepen, nog een taal moest zijn met gesloten eindlettergrepen, aangezien hier gedacht moest worden aan eene neiging om met open eindlettergrepen te spreken, zoowel bij de taal met korte, als bij die met langere woorden. De één had daartoe de slot-medeklinker weggegooid, de andere klinkers toegevoegd. Nu viel dadelijk mijn aandacht op Isam en Tòloliku, aangezien in beide talen een aantal woorden met gesloten eindlettergrepen voorkomen. Ik had ze juist daarom als bastaarden en minderwaardigen niet der beschouwing waardig gekeurd (aangezien ik meende dat deze talen beslist open eindlettergrepen moesten hebben), maar nu bleek mij, hoe verkeerd ik in dezen gehandeld had, aangezien nu bepaaldelijk, naar het mij voorkomt, deze talen de oudste en meest oorspronkelijke der Halmahèra-talen moeten geacht worden. De „Isam“ gewoonlijk Pagu genoemd, gelden als zeer dom en achterlijk, men vermengt zich niet gauw met hen; ze wijken ook in zeden en gewoonten nogal

af van de omwonende stammen. Daardoor zijn ze wat geïsoleerd geraakt en aan dat isolement is zeker hun taal-oorspronkelijkheid wel te danken.

Met den *Tòlòliku*-stam ben ik zeer weinig bekend en ik weet dus niet of die in hetzelfde geval verkeert als de Isam-stam, maar ik zou het wel denken, aangezien het een klein stammetje is, verscholen in het binnenland, waar men haast nooit iets van hoort.

Het Tugutil moet ook beschouwd worden als eene variant van het *Tobèlo*. De *Tugutil*-stam is niet groot meer, zoo hij ooit groot is geweest. Het zijn binnenlanders die zich slechts met moeite tusschen hun veel krachtiger bureu, de Tobèlos en Madoles handhaven. Men treft ze ook aan in de bosschen op het Noord-Oostelijk schiereiland, waar ze hier en daar, een eindweegsch van de kust, eenige dorpjes en gehuchtjes hebben. Hun taal onderscheidt zich van het Tobèloreesch hoofdzakelijk door de uiterst gerekte, slepende uitspraak. Tot die uitspraak draagt zeker bij hun flegma, dat bewonderenswaardig is, en het heel veel voorkomen in hun taal van de *s*. Overal waar Tobèlo *h* heeft, heeft Tugutil *s*. De overlevering zegt dat de Tugutills, Tobèloreezen zijn, die, toen de hoofdstam zich uit het binnenland aan de kust vestigde, na korten tijd, door gemakzucht gedreven, terugkeerden naar het binnenland, naar hun sagobosschen. Hun taal is voor het minst met die overlevering niet in strijd. Hun *s* zal wel oorspronkelijker zijn dan de Tobèloreesche *h*, maar hun taal heeft, geïsoleerd van de hoofdtal, het proces dat de *s* tot *h* maakte, niet meegemaakt. Het mag eenige verbazing wekken dat in de hierachter gevoegde Woordenlijst geen Tugutil-woorden zijn opgenomen, daar ik toch wel in de gelegenheid geweest ben mij die te verschaffen, wijl ik heel veel met dien stam in aanraking geweest ben. Voor mijn doel, een kijkje te geven op de Halmahèra-talen in hun onderling verband, was dat ook heel wenschelijk geweest, maar ik heb, van Tugutills nooit andere woorden dan Tobèloreesche, met vervanging van de *h* door *s* hoorende, dat overbodig geacht. Nu spijt mij deze oppervlakkigheid.

Ook nam ik geen woorden op der Kau-taal; niet omdat die zich in uitspraak niet genoeg van de anderen onderscheiden zou, maar omdat ik meen dat dit geen eigenlijke taal is, die als voorbeeld van taalvorming gelden kan. Hoe toch is het hiermede gesteld? Kau, het district, was van oudsher, zeker reeds eenige eeuwen lang, de verbanningsplaats van Ternate. De lieden, daarheen

verbannen, spraken Ternataansch. Langzamerhand is uit hen eene kolonie ontstaan. Ook niet verbannen zullen zich daar wel bijgevoegd hebben en men heeft zich met de omwonende bevolking vermengd. Die omwonende bevolking sprak: Isam, Tòlòliku, Madole en Tobèlo, en doordien al deze talen met Ternataansch door elkaar gemengd zijn, heeft men een wonderlijk allegaartje gekregen, een mengelmoes van woorden, waarin het Tobèloreesch tamelijk sterk domineert, maar dat hoofdzakelijk op Ternataansche wijze uitgesproken en uitgedrukt wordt. Men moet het nu wel degelijk kennen om het te kunnen verstaan, maar het is toch in mijn oog geen oorspronkelijke taal.

Ik zal nu eerst het Woordenlijstje doen volgen. De volgorde is, dat het Isam en Tòlòliku voorop komen, omdat ik die twee als de meest oorspronkelijke meen te moeten beschouwen en dan Galèla, Lòda, Tobèlo, Madole, Tabaru, Wàoli, Ibu Ternate en Tidore.

Ik geef van elk wat ik heb kunnen vinden, natuurlijk met uitzondering van Galèla en Tobèlo, maar tot eene vergelijkende studie tusschen die twee, is dit artikel niet bestemd.

Nederlandsch.	Isam.	Tololiku.	Galèla.	Lòda.	Tobèlo.
1 hoofd	saëki ¹	saëki	sàhe ¹	saëki	haëke
2 neus	ngunung	ngunungu	ngunu	ngunungu	ngunungu
3 haar(hoofd)	bèlèti ⁴	utu-bèlèti	hutu	utu	utu
4 eten	òjom	òjom	òdo	òdjomo	òlomo
5 sterven	sòneng	sòneng	sòne	sònènge	hònènge
6 oor ⁶	ngauku	ngauku	ngau	ngauku	ngauku
7 twee ⁸	modidi	lomodidi	sinòto	sinòto	hinòto
8 drie	woànge	lomoànge	saànge	djànge	hànge
9 vier	loata	loat	iha	djoata	iata
10 vijf	motòda	motòda	motòha	motòda	motòda
11 tien	mogio	mogiòk	mogiowo	mogiòko	ngimoi
12 twintig	monalok	monala	monohalo	monaloko	monaoko
13 voet	jöu	jöu	dòhu	djöu	löu
14 lichaam	lòis ⁹	lòis	ròhe	ròëse	ròëhe
15 kind	ngòak	ngòak	ngòpa	ngòaka	ngòhaka ¹⁰

¹ De uitgangen *i* en *e* zijn wisselend. Het is soms moeilijk uit te maken, of men een *i* dan wel een *e* hoort, aangezien de *i* overgaande is in een *e*. Men zie hiervoor bv. het Galèlareesch. In de vroeger uitgegeven werken staat daar op veel plaatsen een *i*, als *sààngi*, *tupààngi*, waar de Heer v. Baarda nu schrijft: *sàànge*, *tupàànge*. Men zal vroeger wel niet foutief gehoord hebben, maar het proces der overgang zal zich in den loop der jaren voltrokken hebben.

² Dit geheel afwijkende woord, zeker door woordverwisseling ontstaan, weet ik niet te verklaren.

³ Robide v. der Aa geeft hier op *ngun*, maar ik ben zoo vrij geweest de eind-*u* er bij te voegen. Het Tidoreesch heeft toch geen gesloten uitgangen voor zoo-*ver* mij bekend is.

⁴ Dit is hier te beschouwen als eene afwijking door het gebruik van vervangwoorden ontstaan. Zoo hebben Tob. B en D *tadauru*. *Bèlèti* beteekent haar-wrong en *ho ma tadauru* beteekent: het haar opmaken, dus: *tadauru* = haartooi. Van het Ibu: *duliwa*, weet ik de herkomst niet, maar het zal ook wel een wisselwoord zijn.

⁵ Het is natuurlijk mogelijk dat dit woord een *è* in de eerste lettergreep heeft, evenals dit voorkomt op N° 14, en men zou dan moeten aannemen dat Waioli de neiging heeft, de *ò* door een *è* te vervangen, maar met de weinige gegevens is dit niet vast te stellen. Daar Fortgens echter zijn artikel niet zelf gecorrigeerd heeft, komt het mij voor dat wij hier met drukfouten te doen hebben en een *ò* de plaats der *è* vervangen moet.

⁶ Analooq aan andere woorden zou Isam-Tololiku hier *ngauk* moeten hebben, en niet *ngauku*, en ik ben er ook niet geheel verzekerd van dat zij dit niet hebben; bij het onderzoek toch, dat ik naar die talen instelde, heb ik

Madolè.	Tabaru.	Waioli.	Ibu.	Ternate.	Tidore.
hài	saëke	sa'e	sae	dopòlo ²	dofòlo
ngunu	ngununu	ngunungu	nununu	ngunu	ngunu ³
utu	utu	utu	duliwa	hutu	hutu
òdomo	òdomo	òromo	òlomo	òko	òjo
hònènge	sòngène	sèngène ⁵	sònène	sòne	sòne
ngau'u	ngauku	ngau'u	nau	ngau	ngawu ⁷
modidi	modidi	romodidi	lomodidi	romdidi	ma lòfo
saànge	saànge	roànge	lane	raànge	rànge
soata	soata	rata	loata	ràha	râhâ
motòda	motòda	romotòda	lomotòdala	romtòha	romtòha
ngimoi	mogiòko	njàgimoi	njàgimoi	njàgimoi	njàgimoi
monao'o	monaoko	njàgi romdidi	njàgi-lomodidi	njàgi romdidi	njàgi ma lòfo
döu	döu	röu	löu	hòhu	jòhu
ròëhe	ròëse	lèse ⁵	lòëse	badan	badan
ngòda	ngòaka	ngò'a'a	nòda	ngòfa	ngòfa

niet in de eerste plaats hierop gelet; aangezien ik toen meende dat alle Halmahèra-talen alleen woorden met open uitgang kenden, heb ik wellicht die uitgang wel eens gemeend te hooren, ook waar duidelijk een geslotene uitgesproken werd.

⁷ Robide v. d. Aa geeft hier ook op *ngaau*, maar dat is zeker foutief.

⁸ Het is merkwaardig dat Gal., Lød. en Tob. hier een ander woord hebben. Of het als een vervangwoord te beschouwen is? Het causative voorvoegsel *si*, hi zou het doen denken, maar ik weet het tot heden toch niet te verklaren, of het zou moeten komen van den stam *òto*, *dòto*, = indringen, in tweeën deelen. Mogelijk is het, maar ik geef het slechts als een veronderstelling. De andere woorden geven wellicht de tweeheid aan door de verdubbeling van den wortel di. Het voorgeplaatste *lòmo*, *mo*, *ro*, *ròm*, komt heel veel voor de telwoorden in deze groep voor. *Lòmo* zal wel het oorspronkelijke zijn, want het beteekent: verzamelen, bij elkaar brengen, bij elkaar komen. Het Tidoreesch *ma-lòfo* is een wisselwoord. Het beteekent Ternataansch ook: beiden, elk, omtrent. De overgang is dus niet moeilijk. De telwoorden van deze groep zijn zoo eigenaardig, dat het zich zeker zeer loonen zal, te trachten die alle te verzamelen en er dan een aparte beschouwing over te schrijven.

⁹ Men zie omtrent de *ò* hier, waar de andere talen *òë* hebben, het reeds onder 1 opgemerkte, omtrent *i* en *e* als uitgangletters. Hetzelfde geldt ook hier. Oorspronkelijk zal het wel overal *ò* geweest zijn. Bij de Tobèlos is het verschil tusschen beiden nog zoo gering, dat men het dikwerf alleen opmerkt, wanneer men de woorden door inlanders laat opschrijven.

¹⁰ Tobèlo B heeft hier *ngò'aka*, Tob. D zelfs een enkele maal *ngòsaka*, en ook het Tugutil heeft de laatste uitspraak.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla.	Lòda.	Tobèlo.
16 hond	kàso	kàso	kàso	kàso	kàho.
17 water	àkël	àke	àke	àkëre	àkëre
18 prauw	òti	òti	deru ¹³	deru	ngòtiri
19 visch	nauōko	nauk	nauo	naōko	nauōko
20 huis	wòla	wòla	tahu ¹⁴	wòla	tau ¹⁴
21 hout	gòta	gòta	gòta	gòta	gòta
22 jongeling ¹⁵	ngale-ngale	ngale-ngale	gòhiduru	goduru	goduru
23 zitten	gògële	këbok ¹⁶	tamié	gògëre	gògëruku

¹¹ Omtrent deze afwijkingen van het zeer algemeen voorkomende àso was Dr. N. Adriani zoo welwillend mij de volgende inlichtingen te geven:

„Het Waioli en Ibu kauna „hond“ is hetzelfde woord als het Gorontalesch „apula. Het Gor. verliest nl. de *k* en maakt de *n* tot *l*. De volledige vorm „van het woord is kapuna. In de taal van Tawaili (aan de Oostkust der „Paloe-baai, tegenover Donggala) beteekent het woord „krokodil“, in het „Bentenansch en Siaoësch „hond“. In al deze drie talen is de vorm: „kapuna. Uit het Goront. zal dus kauna wel niet stammen, eerder uit het „Benten. of Siaoësch, want het Tawailisch is natuurlijk geheel uitgesloten. „Maar ge ziet, dat het in talen voorkomt, die ver uit elkaar liggen. Bente- „nansch en Siaoësch zijn nauw verwant, maar hoe komt het Tawailisch er aan, „en dan in die afwijkende beteekenis van „krokodil“? Was dit de oorspronkelijke „beteekenis, dan zou ik kapuna willen afleiden van pu (pue, pua, ëmpu, „ëmpunja, punja) „heer, eigenaar“; kapu: „heerschappij“, kapuna: „zijn „heerschappij, zijn Hoogheid“, dus een titel om het gevreesde monster te eeren. „Maar Gor., Benten., Siaoë, Waioli en Ibu, hebben allen „hond“ en de „krokodil is het huisdier („de hond“) der watergeesten. Men kan dus eerder „overgang van beteekenis van „hond“ in „krokodil“, dan van „krokodil“ „in „hond“ aannemen. Maar is de boven aangegeven afleiding juist, dan „moet „krokodil“ de oorspronkelijke beteekenis zijn, want dat de „hond“ ver- „veerd wordt, weet ik van nergens, integendeel, ik heb de inlanders hun „honden altijd met heel weinig respect zien behandelen.“

¹² Dit is natuurlijk een vervangwoord, vergel. Javaansch banju „water“.

¹³ Het komt mij voor, dat deze woorden als vervangwoorden te beschouwen zijn, afgeleid van tëru „zitten“, „datgene waarin men op het water zit“ dus. Allen toch hebben het woord „òti, òtil, òtiri“. Het zou kunnen zijn dat dit hetzelfde is als tòtir „op de armen dragen“, zooals men een kind op beide armen voor het lichaam draagt, ngo zou afkorting kunnen zijn van ngöot, ngòlot „zee“ (zie N° 94), en men komt dan tot: „datgene waarin men op zee gedragen wordt“.

¹⁴ Deze woorden zijn natuurlijk als vervangwoorden te beschouwen. Het Gal. heeft nog pòla „rijstschuur“, maar het Tob. heeft het woord heelemaal niet. Het Tob. B en D gebruikt fàla, maar het Tugutil heeft tau. Waarom fàla verlaten werd, is niet meer te zeggen. Vanwaar tàhu, tau? Men heeft dàhu, dau, „beneden“ en dus zou kunnen „tàhu, tau“ „datgene waar men beneden,

Madole.	Tabaru.	Waioli.	Ibu.	Ternate.	Tidore.
àho	kàso	kauna ¹¹	kauna	kàso	kàso
àële	àkëre	bànjo ¹²	bànjo	àke	àke
ngöðtili	ngöðtiri	òti	nòtili	òti	òti
nau'o	naoko	nja'o	nauo	njau	njau
woa	woa	wòla	wòla	fàla	fòla
gòta	gòta	àte	gòtala	hàte	hàte
ngale-ngale	dugüuru	tubaie	tubaie	ngongare	ngongare
gògëléu	gògëre	tèru	gògële	tego	

onder is“, maar van dergelijke vorming zijn mij geen andere voorbeelden bekend. Het Gal. heeft echter o uku pa tàhu, het Tob. o uku ha tau „het vuur opbouwen, aanmaken“, en dus zou beter kunnen: tàhu, tau, „de plaats waar men het vuur aanmaakt“, ergo „het huis“, want wel heeft men nu aparte keukens, maar men behoeft maar eens bij de boschbewoners op bezoek te gaan, om te zien dat dit niet altijd zoo geweest is.

¹⁵ De woorden ngale-ngale, (Isam, Tolol, Madole) en ngongare. (Tern. Tidore) kunnen natuurlijk dezelfde zijn, beide reduplicaties van ngale-ngare, of van ale-are. Ook Tob. B. heeft „ngale-ngale“. Het zou kunnen komen van ale „ring“, dus „de ringendrager“ (jongelingen zijn daar in den regel nogal mee versierd) beteekenen, maar ook wel van ngale „reden, oorzaak“, dus „die reden geven kan, zich verantwoorden kan, mondig is, geen kind meer is“. Gal., Lod. en Tob. hebben go „frisch, jong, groen, versch“, düuru „na, achter, achteraan, daarna“, dus „de leeftijd volgende op de kindsheid“. Tab. dugüuru zal ook wel dat beteekenen. Maar Waioli en Ibu wijken geheel af. Omtrent het woord „tubaie“ was Dr. N. Adriani zoo vriendelijk mij het volgende te schrijven:

„Het bestanddeel tú kan het honorifieke tu zijn, dat voorkomt in Bare'e „tukaba „oudere broer of zuster“. Tontenboansch-Sangir tuari „jongere „broer of zuster“, Bare'e tuama „man“. „Baie“ kan het bestanddeel wane „zijn uit Makassaansch worowane „man“, Sang.: mahwane „id.“ Bente- „nansch mohanei „id.“ alle drie meervoudsvormen. Men moet zich dan als „grondvorm bane of wane denken, dit zal wel identiek zijn met Jav., Bar. „wani, Mal. bërani, Minah. waranei „dapper“. Dus: wanei, wane, „bane, balo (Bar. „vriend“), baie, met het beleefde tu, tubaie, zooveel „als: „geëerde dappere“.

¹⁶ Met dit woord weet ik geen raad. Het past weinig in de rij. Het is echter mogelijk, dat het, het eigenlijke woord zitten is, aangezien de andere woorden dit alleen als afgeleide beteekenis hebben. Gògële-gògëre beteekent „verblijven, wonen“ en men voegt er het achtervoegsel uku, ku, u „benedenwaarts aan toe, om er zitten van te maken. Gal. tamié, komt van tami „zetten“ en wordt gevormd met het achtervoegsel ié „omhoog“, omdat men zich op de banken zet; het Gal. kent ook: gògeku „zich neerzetten“. Waioli tëru is gelijk aan Tob. B en D, die dit ook hebben, ook het Tabaru kent dit, want

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla.	Lòda.	Tobèlo.
24 veel	lèpe ¹⁷	lèpe	dala	ngoe	woe
25 zwart	kokòtu	kokòtu	taro	taromo	daromo
26 maagd	mosòles	mosòlis	djodjaru ¹⁹	djodjaru	mohòlèhe
27 pinang	mòkulu	mòkul	dèna ²⁰	mòkuru	mòkuru
28 instappen	palen	pale	pane	warène	harène ²¹
29 groot	lamok	lamok	lamo	lamoko	amoko
30 kapmes ²³	dia	dia	täito	tipu	dia
31 mes ²³	dia ma itji ²⁴	dia ma itji	diha	dia	gàkana
32 huid	kai	kai	kàhi	kai	kai
33 lui	busulu	busèngi	busèngi	tuhuduku	tëbètëru ²⁵
34 werken	mënalán	monalan	manara	manarama	manarama
35 vrouw	ngëwëka	ngëwëka	ngòpèdèka	ngowëdjëka	ngoheka ²⁸
36 echtgenoot	wëkat	wëkat	pèdèka	wëdjëka	hekata ²⁹
37 man	naulu	nauro	janau	nauru	nauru
38 echtgenoot	lòkat	lòkat	ròka	ròkata	ròkata
39 krokodil	gosòmàng	gosòma	gosòma	gosòmànga	gohòmànga

ik vond „dèdèru“ „bank“, „dat waar men op zit“ dus. Ook dit „tèru“ heeft echter de beteekenis „zetten, leggen, neerkomen“. Ternat. tego, beteekent Tobel. „het zitten van een vogel op een tak“ een bepaald soort zitten dus. Heel onmogelijk vind ik het dus niet, dat tegenover al deze afgeleide beteekenissen, het Tòloliku „këbòk“, „zitten“ beteekent in eerste instantie.

¹⁷ Vergelijk Mal. limpah „overvloedig“.

¹⁸ Men heeft Gal. en Tob. (misschien ook in de andere talen) tòfu „hoop“ in o bòro, o gòhi ma tòfu: „eierenhoop“ door de boschkip opgeworpen. Dit zal wel hetzelfde zijn. De veelheid der eieren der boschkip heeft dan tot de beteekenis „veel“ gebracht.

¹⁹ Het komt mij voor, dat dit niet het oorspronkelijke woord is. Het woord wordt ook in het Ambonsche gebruikt, maar wellicht door invloed van Ternate. In Gal. en Tob. heeft men djaru als beleefde naam, waarmede kinderen hunner Moeder jongste zuster aanspreken, en ook wel in het algemeen vrouwen die ouder zijn dan zijzelve. Hieruit zou het woord ontstaan kunnen zijn „djodjaru“ „degene die altijd als djaru aangesproken of benoemd wordt“, of: de duplicatie der eerste lettergreep een verkleinwoord vormende, en dus een liefkozingsnaam: djaru-djodjaru „vrouw, vrouwtje“. Aangezien in het Gal. het woord hòle „bilnaad, de poort tusschen de beenen“ beteekent, zou dit reeds de verdwijning van het woord in zijn beteekenis „maagd“ genoegzaam verklaren.

²⁰ dèna-hèna is in andere talen „jonge pinang“. Toch is het niet onmogelijk dat dit het rechte woord is voor den boom, daar mòkul, mòkur zoowel het pinangkauwen aanduidt, als pinang boom en vrucht daarvan.

Madole.	Tabaru.	Waioli.	Ibu.	Ternate.	Tidore.
lèpe	gudai	rèpe	lèpe	dòfu ¹⁸	
taromo	taromo	kokòtu'u	kokòtu	kokòtu	
hòlèhe	djodjaru	mosòlèse	mosòlèse	djodjaru	
dèna'a	mòkuru	mòdu	mò'ulu	hèna	
balène	parène	palène	palène	fane	
amo'o	amoko	lamo'o	kèla ²²	lamo	
dia	wàse	wàsere	àsèle	peda	
waàda				dari	tjitji
'ai	kai			àhi	àhi
tudu'u	tüuduku	busuru		buseng	
diai ²⁶	manarama	bënjètoro ²⁷		golaha ²⁶	
ngëwë'a	ngëwëka	wërè'a ³⁰		ngofeka	fofoja
we'ata	wekata	wërè'a ³⁰		foheka	
nauru				nonau	nonau
ò'ata				ràka	
gohòmànga	gosòmànga	sàmana ³¹		sàma	

²¹ Het Tob. B en D heeft „farène“.

²² Volgens Dr. N. Adriani zou dit woord hetzelfde kunnen zijn als Gorontaleesch ea of eja: „Heer, Vrouwe“. Dit woord kan staan voor kea, daar het Goront. de k wegwerpt, en keja kan gelijk zijn aan kèla, daar het Goront. de l wegwerpt, en de j uit de l ontstaan kan zijn.

²³ Het verschil in namen dezer gereedschappen zal wel ontstaan zijn, doordien elk het overnam met den naam, van verschillende volken.

²⁴ Klein kapmes.

²⁵ Tob. B en D hebben düuru „de laatste zijn, achteraan komen“.

²⁶ Deze woorden beteekenen „doen, maken“, en komen natuurlijk ook in de andere talen voor. Of manara in het Madole en Ternate bepaaldelijk niet gebruikt wordt, weet ik niet.

²⁷ Dit woord zou kunnen komen van tètò, tètòro „fijn hakken, fijn kappen“.

²⁸ Tob. B en D hebben hier ngofeka.

²⁹ Tob. B en D hebben hier fekata.

³⁰ Aangezien deze twee begrippen in geen der talen door 'tzelfde woord weergegeven worden, zou ik hier haast aan een fout denken.

³¹ Dit woord en het Tern. sàma zullen wel vervangwoorden zijn. Het Tobèl. heeft „hàmana“, uitlegger van de prauw. De vormovereenkomst tusschen krokodil en prauwuitlegger is nogal groot, en het is geen wonder, dat men zoo'n gevreesd monster liever niet riep, door het bij zijn eigenlijken naam te noemen.

Nederlandsch.	Isam.	Tololiku.	Galèla.	Lòda.	Tobèlo.
40 weigeren	òluk	òluk	hòlu	hòluku	òluku
41 ingaan	nòsàm	wòsam	wòsa	wòsama	wòhama
42 naam	lòmang		rònga	romànga	ròmànga
43 huwen	ijaka	ijàk ³²	modòka	modjòka	mołòka
44 wonden	nabo	nabu	dabo	djabo	łabo
45 zeggen	tèmo	tèmo	tèmo	tèmo	àto ³³
46 verspreiden	balis	gisàl	biau	biauru	barihi ³⁴
47 slaapbank	dàngil	dàngil	dàngi	dàngiri	dàngiri
48 binden	piliku	piliku	piliku	pilikuru	łikutu
49 weten	nàko	nàko	nàko	nàko	nàko ³⁷
50 wit			are	arèse	arèhe
51 traan			kòngo	kòngo	kòngō
52 dorp ³⁹	soan	soano	soa	soana	hoana
53 spijze			ino	inomo	inomo
54 voorbij			pàsa	pàsala	pàha
55 breken			polòte	polòtèke	pòdètèke
56 halen	èje		dèhe	djè	lè
57 staart			pego ⁴³	bikini	bikini

³² Hier zijn eigenlijk twee woorden: ijak, ijaka, Gal. ija, Tob. iłaka, Tern. kai, dat meer het huwelijk als geslachtsgemeenschap aanduidt, en modòka, dat „schoondochter” beteekent, beleefder is en de zaak meer in het familie-verband beschouwt.

³³ In het Tob. beteekent tèmo: „spreken, geluid geven”, maar niet „zeggen”. Of dit ook zoo is in het Waioli en Ternataansch, weet ik niet. Ook heeft het Tob. nog ade-ade „vertellen, redevoeren”, dat dus correspondeert met Waioli àdjèle, Tern. wàdje.

³⁴ Het Tob. „barihi” wordt niet veel in dezen zin gebruikt, men gebruikt „peringana”. Ik heb het echter gegeven om des woords wille.

³⁵ Ik ben niet zeker of dit woord ook „slaapbank” beduidt, wel „bank”. Daar echter oorspronkelijk het gebruik van „slaapbank” en „bank” hetzelfde was en men in Gal. en Tob. voor „bank” „bàko” gebruikt, een verbastering van het Hollandsche „bank”, zal Waioli ook wel „slaapbank” en „bank” door ’t zelfde woord aangeduid worden. Natuurlijk komen dèdèru en dego-dego van tèru en tego „zitten”, vergel. N° 23.

³⁶ Dit is zeker een vervangwoord. Gal. heeft busu, Tobèl. buhuku „iets wat men neerlegt behoorlijk tegen elkaar doen inloopen, zoodat het goed om of bij elkaar past”, dus „één geheel vormt”. Deze gedachte zal wel tot het vervangwoord voor „binden” gebracht hebben.

Madole.	Tabaru.	Waioli.	Ibu.	Ternate.	Tidore.
òlu’u	òluku	òdu’u		hòdu	
òhama	wòsama			wòsa	
	rònga	lòmànga	nòlama	rònga	
modò’a	modòka	moloara		kai	
dabo	dabo	njaboto		njabo	
tèmo	tèmo	àdjèle		wàdje	
barisi	piàkoro	pià’olo		fiaro	
	dàngiri	dèdèru ³⁵		dègo-dègo	
likitu	pusuku ³⁶	pinji’u		podiku	
nà’o	nàko	waro		waro	
	arèse	budana ³⁸		budo	budo
	kòngoro	òngoro		òngo	
soano	soana			soa	soa
	inomo	èto’o ⁴⁰		ngogu ⁴¹	
	pàsaka	pàsala		palisi	
	pòdètèke	pàporo ⁴²		polòte	
	èse	òro		òro	
	bikini	di’imi		biki	bii

³⁷ Het Tob. B en D heeft nog wàhu voor ’t zelfde begrip, het Gal. heeft wàsù, met een beetje gewijzigde beteekenis. Dit zal dus wel ’t zelfde zijn als „walo, waro”. Het woord nàko kan dan in die talen verloren gegaan of vervangen zijn, aangezien wàhu, wàsù, waro, walo, niet volkomen ’t zelfde beteekenen als nàko.

³⁸ Ik denk dat are ’t oorspronkelijk woord voor „wit” is en budo meer „blank” beduidt. Men zegt het ook Gal., Tob., voor „blank” van een mensch.

³⁹ Het woord beteekent „stamdorp”, niet „vestigingsplaats”. Daarvoor heeft men Gal. dòku, Tob. bërèra, Tern. gàmù etc.

⁴⁰ Dit is een vervangwoord: kètoko, in andere talen „sago, sagobroodje”, een soort spijze dus.

⁴¹ Dit woord zou kunnen komen van Gal. ogu „snijden” en dan beteekenen „het gesnedene, het mondklaar gemaakte, het toe bereide”.

⁴² Dit is weer een vervangwoord, in het Tobèl. beteekenend: kneuzen, brijzelen, afbreken van bladeren, etc.

⁴³ Pego is natuurlijk een vervangwoord, misschien ontstaan uit peko, Gal. „er iets omheen slaan, de beenen over elkaar of om een boom, dus, datgene wat het dier om zijn lichaam slaat, of wat de buidelrat om den boomtak slaat”; geen dier toch gebruikt zijn lange staart zoo als de buidelrat, om die om een tak te slaan.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla.	Lòda.	Tobèlo.
58 sarong	balon	balon	baro	barono	ngòère ⁴⁴
59 arenpalm	daluk	daluk	lèbèno ⁴⁵	daluku	hepata ⁴⁵
60 zoet	mutit	mutit	muti	mutiti	mutiti
61 drek	ìòk	ìòko	iho	ihoko	ìòko
62 komen	sapom ⁴⁶	sapong	bola	suwutu	boa
63 koopen	tibok	tibō	idja ⁴⁷	tugala ⁴⁸	idja
64 verkopen	ukunu	ukun	siidja ⁵⁰	wukunu	hukunu ⁵¹
65 tuin	lèdi ⁵²	lèdi	dòro	dòro	rèdi
66 rijst	bila ⁵³	bila	tamo	bira	pine
67 tong	àkili	àkil	lade ⁵⁴		àkiri
68 vleesch	làkime	làkim	làke	làkème	àkèmi
69 ster	ngangama	ngangama	ngòma	ngòma	murumu ⁵⁵

⁴⁴ Ngòère is een vervangwoord, gevormd van wòère «iets uithangen, iets te drogen hangen, en vandaar ngòère, «dat wat men uit- of omhangt». Het woord balon, baro, beteekent waarschijnlijk de boomsoort, waarvan men de boombast-bekleding maakte, evenals men nu nog bij de Tobèloreezen die kleeding eenvoudig naar den boom benoemt, waarvan men die krijgt. De Tobèloreezen zouden dan vindingrijker geweest zijn dan de anderen, aangezien zij aan het nieuwe ook een nieuwen naam gaven. Het Waioli kài-là'a, kan zijn «kain-làha» «goede kain», waarmee men dan het katoenen kleed aanduidt, in tegenstelling van dat van boombast. Zoo zegt men ook op Papoea «goed zeil» tegen een katoenen of linnen zeil, in tegenoverstelling van een gevlochten zeil, zooals men die ook nog gebruikt. Goed heeft dan de beteekenis «kostbaar».

⁴⁵ Dit zijn bepaaldelijk woorden die den boom aanduiden; daluk-dalu duidt het sap aan, de palmwijn; ook het Gal., Tobèl., Tern. heeft daarvoor «daluk, daluku, dalu. Men gebruikt ook nog hetzelfde woord om «dronken» aan te duiden, dus denk ik, dat die naam wel oorspronkelijk het «sap» aangeduid zal hebben en vandaar op den door het drinken ontstane toestand en op den boom overging. De boom zal wel in elke taal een eigen naam gehad hebben, maar die zal door dien van het sap verdrongen zijn. Het Tern. seho wordt ook in de Minahassa gebruikt, naar ik meen.

⁴⁶ Ik denk dat dit het oudste woord is. De Tugutits hebben ook sàpòngo, de Tobèl. kennen ook nog: hàpòngo, Gal. heeft sàpo, «doordringen, dieper indringen dan de oppervlakte», 't geen dus ook eenigszins op deze lijn ligt. Zou het mogelijk zijn dat boa ontstaan is uit poàk, poa, overstroomen, storten, overvloeien? Of wel uit poak-poaka, schreeuwen, en duiden op het geschreeuw dat wellicht aangeheven is bij het aankomen, het terugkomen van krijgstochten, toen men eenmaal aan zee woonde? Het is maar eene veronderstelling van mij. Met het Lod. suwutu weet ik geen raad.

⁴⁷ Deze woorden beteekenen zoowel koopprijs als koper en men vraagt zich dus

Madole.	Tabaru.	Waioli.	Ibu.	Ternate.	Tidore.
bà'unō	barono	kaila'a		baro	
dalū'u	daluku	djadu'u		seho ⁴⁵	
mutili	mutiti				
ìò'o	iko			iho	
boa	boa				
gò'o ⁴⁹	idja			idja	
u'unu				fuku	
dumule	bairi			gura	
pine	bira			bira	bira
hiàhiri	àsi-àsiri				àki
à'èmi	àkème				
ngangama	ngòma				ngòma

af, of niet tibok, tibō, verloren gegaan is. Het er mee corresponderende woord in het Tobèl. tiboko, beteekent «zwemmen», dus heeft er niets meer van.

⁴⁸ Vergelijk Mal. tukar.

⁴⁹ Het Tob. heeft een veel gebruikt vervangwoord «gòko», dat het hoofdwoord bijna verdrongen heeft. In het Madole schijnt dit reeds heelemaal het geval te zijn.

⁵⁰ Het Gal. is hier armer dan de anderen, aangezien het een causative vorm van «idja», «koopen», gebruikt.

⁵¹ Tob. B. en D. heeft fukunu.

⁵² Zoowel lèdi, rèdi, als dumule en bairi, komen van woorden die beteekenen: wieden, schoonmaken, gelijk afhakken; dòro is: «wat stil is, wat vlak is, een straat in zee, een doorgang tusschen de klippen. Ook kan zijn, dat gedacht is aan de open plek tusschen de koraalrotsen, die zulk een dòro in zee vormt en de open plek in het bosch die de dòro-«tuin» in het bosch vormt. Het Tern. gura beteekent: een plek, die zich van het andere onderscheidt: een alleen staand groepje boomen, een eiland in zee, een open plek in het bosch en vandaar dus «tuin».

⁵³ Bila, bira, zal wel het oorspronkelijke woord zijn. De anderen toch hebben een bijbeteekenis, het Gal. tamò, beteekent Tob. «een soort potten waarin men de rijst kookt bij feestelijke gelegenheden. Tob., Mad. pine, is gelijk-luidend met Tern. fine «zaad», vergel. Mal. bēnih, en ziet dus op het zaad, de korrel. Tob. B. en D. heeft ook «bira». Het is geen wonder dat men rijst, die zoo licht schrikt, niet met den eigen naam benoemde.

⁵⁴ Dit lade is hetzelfde als lade «likken». Tob. ałeme en dus daarvan afgeleid. Mad. hiàhiri, Tabar. àsi-àsiri komt van Gal. dàsi, Tob. làhiri «slikken» en is dus daarvan afgeleid, zoodat wel àkil als het oorspronkelijke woord beschouwd kan worden.

⁵⁵ Van dit woord ken ik de afleiding niet. Het is kennelijk een vervangwoord en zal wel een of andere ster of sterrenbeeld aangeduid hebben.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla.	Lòda.
70 kikvorsch	padèk		pědeke	
71 slecht ⁵⁶	tila	dida	torou	torou
72 zoeken ⁵⁷	salik	sali	sari	nònu
73 moeder ⁵⁸	èla	eila	awa	ina
74 vader	eja	eija	bàba	àma
75 broek	tjalana	tjelana	tjalana	
76 braken	nguneng	nguneng	ngunu	
77 steken	tòpak	tòpok	tòpo	tòpoko
78 steen	mamalin	mamaling	tèto ⁶⁰	sěleo
79 droog	dudung	dudung	dudu	dudungu
80 bloem	sajal	sajal	lèru ⁶²	dòpo ⁶³
81 regen	bèsak ⁶⁶	bèsa	müura	
82 hand	giam	giam	gia	giana

- ⁵⁶ Hier zijn kennelijk twee grondwoorden, ira-ila en torou, die ik niet tot één weet te brengen, ira komt nog voor in het Gal. als »stijf, verstijfd» van eenig lichaamsdeel, dus wel met dezelfde beteekenis zoowat. Het zou dus kunnen zijn, dat dit het oorspronkelijk woord is en torou een vervangwoord. Men heeft nog ròhu-ròfu, iets snel doen, haastig doen, afroffelen, knoeien, vandaar zou kunnen toròhu, »het afgeknoeide, het slordig gemaakte, het slechte», toròhu-toròfu kon worden torou, door afslijting. Dit is echter niet meer dan een veronderstelling.
- ⁵⁷ Tabar., Ibu, heeft ook sariki. Voor dit salik, sari, vergel. Mal. tjari, daar deze talen de neiging hebben een tj met een s-klank uit te spreken. Lod. nònu kan hetzelfde woord zijn als Tobel. nònu »een weg inslaan» en gedacht kan dan zijn aan het aarzelende, zoekende, bij het inslaan van een weg in het bosch. Of misschien Tob. lingiri en Tob., Tern. tike. 't zelfde woord zou kunnen zijn?
- ⁵⁸ Het Madol., Tabar. èsa »moeder» beteekent Gal. »wijfjesvarken, zeug» en Madol. dea »vader», is Tobel. lea »vaders broeder».
- ⁵⁹ Merkwaardig is dat Tob. hier haluëra (vergel. Mal. saluar) heeft. Verklaard wordt het echter doordat tjalana Tob. zou worden tjäana, het woord dat het telwoord »duizend» aanduidt. Het Tob. B. en D. heeft ook werkelijk voor broek tjäana, maar voor duizend ribuhu, vergel. Mal. ribus.
- ⁶⁰ Dit zal wel een vervangwoord zijn, want het woord beteekent in het Tob. leem, een overgang tusschen zand en steen, zooals men dat veel vindt in rivierbeddingen. Daar nu de grond om het meer van Galèla daar grootendeels uit bestaat, is het geen wonder, dat men de tèto, het »leem» waarop men woonde, als grond ging beschouwen en door »tèto» een harder substantie aanduidde, dus »steen». Het Gal. heeft echter voor rivier sělèra, een woord dat geen der anderen hebben. Allen gebruiken

Tobèlo.	Madole.	Tabaru.	Ternate.	Tidore.
popadéke	popadè'e	popadeke		
torou	tika'u	dorou	ira	
lingiri	kali'i	tike	tike	
ajo	èsa	èsa	aja	
àma	dea		bàba	
haluëra ⁵⁹	sa'ana	tja'ana	tjalana	
wuněnge	wuněnge	ngunana		
tòpoko	tòpo'o		tòpo	tòfo
helewo	seleo		mare	mare
dudungu	dudungo		òtu ⁶¹	ringa
maratana ⁶⁴	pà'e ⁶⁵		saja	saja
awana	bèha		bèsa	bòha
giana	giam		gia	gia

»water, groot water» en dergelijke. Nu kan echter sělèra wel hetzelfde woord zijn als »sěleo-helewo. Steenen vindt men in het binnenland, vooral in het district Galèla, alleen in de rivierbeddingen. Zou men dus de vindplaats der steenen, de rivier, den naam gegeven hebben van de steenen, de hělewo, omdat men voor steenen reeds een naam had n.l. tèto? Het oorspronkelijke woord voor steen zal wel malin-mare zijn, aangezien men nog tot heden alle samenstellingen met steen, daarmede vormt, en ook alle steennamen daarmede noemt.

- ⁶¹ Dit zal wel een vervangwoord zijn. Het begrip is »droog, uitgedroogd», zooals van grond of rivieren; tělàga gura i òtu, »het meer Gura zal droog liggen». Zou dus dit òtu niet 't zelfde zijn als hòtu »slapen»? Me dunkt, de overgang van begrippen is niet groot. Ook Maleisch zegt men van iets dat droog geworden, verstijfd is, hard geworden klapperolie b.v., gestold vet, »het slaapt».
- ⁶² Dit kan een vervangwoord zijn, aangezien het ook beteekent: een pluim tot versiering van het haar.
- ⁶³ Waarschijnlijk van steken (zie N° 77), »datgene wat men in het haar steekt».
- ⁶⁴ Wellicht oorspronkelijk een soort bloem.
- ⁶⁵ Dit kan zijn pàke, »gebruik», dat wat men gebruikt om het haar te versieren. Het woord komt meer als zoodanig voor. Echter ook wel »versiersel», vergel. pàke, versiersel, in 't Mal. der Molukken gebruikelijk en ook Bare'e. Het eigenlijke woord zal dus wel saj al, saja zijn.
- ⁶⁶ Dit zal wel het oorspronkelijke woord zijn. Het komt ook Gal. en Tob. nog voor in pèsa, pèhaka »nat». Het Gel. müura, zou ontstaan kunnen zijn uit mura, »zacht, vriendelijk», en dus: de vriendelijke, zachte, kunnen beteekenen. Tob. awana, vergelijk Mal. awan »wolk». Dat men den regen, die men op reis wellicht vreesde, met een vervangwoord noemde, is heel natuurlijk.

Nederlandsch.	Isam.	Tololiku.	Galèla.	Lòda.
83 ei ⁶⁷	gòsi	gòsi	bòro	tòunu ⁶⁸
84 broeden ⁶⁷	pòlòn	pòlòng	mòtu	
85 oog	lako	lako	lako	lako
86 mond	ulo ⁷⁰	ulu	uru	uru
87 hals	ngòmas ⁷¹	ngòmas	tòlo	
88 buik	pòkèlo	pòkel	pòko	pòkoro
89 rug	pòret ⁷⁴	pòreti	dudu	dudunu
90 licht	kinital	kinital	kinita	ginitāra
91 schijnen	siwal	siwal	siwa	
92 slang	ngia	ngia	ngihia	tòmo ⁷⁵
93 schildpad	fen ⁷⁷	fen	ori	ori
94 zee	gàsi ⁷⁸	ngòlot	ngòloto	ngòloto

⁶⁷ Het komt mij voor dat deze twee begrippen door twee woorden uitgedrukt worden, n.l. gòsi, gòhi «ei» en pòlòn, bòro, fòro «broeden». Dat de naam voor het «broeden» overgenomen wordt voor «wat uitgebroed wordt», is zeker niets vreemds, en Gal. bòro «ei», is dan ook zeker een vervangwoord, evenals «mòtu» broeden, dat eenvoudig beteekent «op den buik liggen», en dus de houding van het broedende dier aangeeft. Het Gal. kent nu gòsi, als vervangwoord, men heeft toch zeker het woord, om een of andere reden vroeger weggelaten, want alle talen hebben nog voor eierleggen: gòsi, gòhi, «eieren» dus. Het Gal. heeft echter daarvoor puo «baren». Misschien was het woord scheldwoord geworden voor «testes» zooals dat meer voorkomt. Het Tob. mòduku beteekent «langdurig, onafgebroken», en geeft dus een eigenschap van het broeden aan. Het woord bòro komt Tob. voor als: knop, bloemknop. Het Tabar. gowoànga beteekent «sagovorm», en dus zal hier wel de broedwarmte, en de warmte van den sagovorm bij het sagobakken, de leidende gedachte geweest zijn.

⁶⁸ Dit woord weet ik niet te verklaren.

⁶⁹ Robide v. d. Aa geeft hier op lāan als nevenwoord. Hij zal dit echter wel verkeerd gehoord hebben en ik twijfel zelfs of lāho, ook niet lako moet zijn.

⁷⁰ Het is niet onmogelijk dat Tern. Tidor. mada, mòda het oorspronkelijke woord is, en dat ulu, uru, 't zelfde woord is als Mal. udjung «wortel» udju, «snuit», het vooruitstekende.

⁷¹ Dit woord komt van wòma «ademhalen», en is ook in het Tobel. ngòmaha «ademhalingswerktuig, strottenhoofd». Of dus het woord «hals» in deze talen weg is, weet ik niet, maar men heeft dit woord gegeven als vertaling van het Tobeloreesche tòmara «hals».

⁷² Het Tob. kent pòkōro in scheldwoorden, en als «onderbuik» meer nog als «liesstreek». Tob. B en D hebben pòkōro «buik». Hoe men aan

Tobèlo.	Madole.	Tabaru.	Ternate.	Tidore.
gòhi	gòhi		bòro	gòhi
moduku	gowoànga		fòro	
lako	là'o		lako	lako ⁶⁹
uru	aulu		mada	mòda
tòmara	ngòmaha		tjama	sàko
mamàta ⁷²	pò'o		oru ⁷³	oru
pòrete	dudunu		dudu	dulu
kinatara	kinatara		nita	sita
hiwara	hiwara			
dodiha	ngia		ngohia	ega ⁷⁶
hène	fène		ori	ori
ngòoto	ngòoto		ngòlo	ngòlo

mamàta komt begrijp ik niet. In het Gal. beteekent mamàta «borst, borststreek», waarvoor de Tobelorees gebruikt o ale mangunungu, woordelijk «neus van den ring», een zeer gezocht woord dus, waarbij men zich de borstkas schijnt te denken als een neus, staande op den onderste ribbenring. Aanleiding tot deze kluchtige verwisseling was wellicht het reeds genoemde gebruik van pòkōro als scheldwoord.

⁷³ In het Bare'è is «oru» bodem, een beteekeenis die wellicht met deze verwant kan zijn.

⁷⁴ Het is zeker vreemd, een woord dat zoo sterk lijkt op Mal. pèrut «buik», hier voor «rug», achter, gebruikt te zien. Of nu dit oorspronkelijk is, dan wel dudun, dulu, weet ik niet. Het Tob. heeft nog: o dudu ma hiri «nieren» (feitelijk dus rugpijn). Duru, dat hetzelfde kan zijn als dulu, dudu, wordt ook gebruikt voor «achtereind van een prauw», evenzoo turu, voor «volgen, achterna komen». Vergelijk ook Mal. «turut».

⁷⁵ Dit vervangwoord beteekent Gal., Tob. «tegen iets zich opwerken, tegen stroom inzwemmen of roeien», waarbij dus een heen en weer gaande, wriemelende beweging gemaakt wordt, zooals de slang maakt bij het kruipen.

⁷⁶ Dit woord kan ontstaan zijn door omzetting: ngia, gia, iga, ega.

⁷⁷ Dat dit woord eenlettergrepig is, zou op de gedachte brengen dat het een vreemd woord moet zijn, maar het wordt gerekt uitgesproken, haast als fòèn, zoodat het wel tweelettergrepig zijn kan. Echter is het een veel verbreid woord, want Robide v. d. Aa geeft op: Misool fin, Tuburuasa feni, kapauer peni, Onin fèni, vergelijk ook Maleisch penjoe.

⁷⁸ Dit woord beteekent in de andere talen: zout, zeewater, zee dicht langs het strand, en het is dus mogelijk dat de Isam, die geen groote zeevaarders waren, het woord voor «zee» vergaten. Men vergelijk voor dit gàsi, Bare'è tasi, Sangir. sasi, Minahassa-talen tāsik. Maleisch tāsik «zee».

Nederlandsch.	Isam.	Töloliku.	Galéla.	Lòda.
95 vrucht	sowok	sowok	sòpo	sowoko
96 vuur	uku	uku	uku	uku
97 koorts	gògam	gògam	gòga	gògoma
98 slapen	nisu ⁸⁰	tjolak	kiòlu	kioloko
99 opstaan	momik	momik	moni	momiki
100 deur	ngòlan	ngòlang	ngòra	ngòrana
101 vorst	kolan	kolan	kolano	kolano
102 dronken	ètöl ⁸²	ètöl	dalü	daluku
103 kom	sawok	sauwok	udo-udo ⁸³	udomo
104 waterbamboe	loloang	kiloan	kiloha	kiloäna
105 rook	jowo	jowong	dòpo	djowo
106 rooken (be)	wüük ⁸⁴	wüük	dòpo	djowo
107 afbreken	tòlak		tòla	tòla
108 hoesten	tikit	tikit	tüiki	tikiti
109 urineeren	òsis	òsis	hòsi	òsisi
110 afgaan	òök	òök	hòho	hòko
111 gezwollen zijn	obòs	obòs	dobo	
112 weg	tàpak ⁸⁶	ngèkom	ngèko	ngèkomo
113 vreezen	mòdong	mòdong	mòdo	mòdongo
114 vergeten	dàìdlang	dàìdlang	wòsa	wòdjànga
115 inhoud	diàka	deàka	raba	

⁷⁹ Het Tob. D heeft sòfoko.

⁸⁰ Misschien dat dit woord hetzelfde is als idu, in de andere talen »liggen, liggen gaan».

⁸¹ Tob. B en D hebben kòäna.

⁸² Dit woord komt in geen der andere talen voor. Al de andere benoemen »palmwijn» en de uitwerking daarvan, met hetzelfde woord, (zie N° 59). Zou dus dit woord bij de anderen verloren gegaan zijn?

⁸³ Het Gal. heeft in afwijking der anderen voor drinken udo (zie N° 136), voor »kom» udo-udo is dus daar niet onregelmatig. Het Tob. kent naast udo-udomo ook haweko »drinknap, kom». Dit zal wel de oudste vorm zijn, en udo-udomo later overgenomen voor »kom» toen men die leerde kennen. In het Gal. is sawo »inpakken», sasawo »verpakking», o sòne ma sasawo »omhulsel voor een doode». Dit is wellicht oorzaak, dat men sawo daar niet gebruikt voor »kom». Het Tob. heeft ook wel dit woord: hauo »inpakken», maar dit wijkt af van haweko. Het Gal. zou echter van sawok niet anders kunnen maken dan sawo, wat gelijkluidend zou worden met sawo »inpakken».

Tobèlo.	Madole.	Tabaru.	Ternate.	Tidore.
hohoko ⁷⁹	howo'o		sòfo	sòfo
uku	u'u		uku	uku
gògama	gògama		gàga	gòdga
kiòku	nisu'u		kòtu	òtu
momiki	moni'i		moni	
ngòrana	ngò'ano		ngara	
koano ⁸¹	'oäno		kolano	
daluku	dalü'u			
udo-udomo	sawo'o		safo	
kiloana	'iloana		kämu	
nòfo	dowo			
lòfo	nòfo		fufu	
toaka	toa		tòla	
tikiti	ti'iti		kokèhe ⁸⁵	
lòhihi	lòhihi		òsi	
lòko	lò'o			
loboho	doboho		hòbu	
ngèkomo	ngè'omo		ngòko	
mòdongo	mòdongo		kòlofino ⁸⁷	
wòhànga	amòngo		lupa ⁸⁸	
dòta	dodoa		dàha	

⁸⁴ Weer een woord waarvan men zich afvraagt of het in de andere talen verloren gegaan is. Men zou de slotuitgang uk af kunnen leiden van uku »vuur», maar uku blijft uku, (zie N° 96). We hebben hier dus een woord dat de anderen niet meer kennen en zich dus behelpen met »rook» in afleiding. Ook in de Minahassa-talen is wuwuk »berookten».

⁸⁵ Me dunkt, dit is niet anders dan het klanknabootsende kèhè, met de herhaling aanduidende reduplicatie van de eerste lettergreep.

⁸⁶ Dit is eigenlijk een ander woord. Het komt ook voor Gal., Tob. tàpàki, en beduidt »een aangelegde, gebaande weg», terwijl »ngèkom slechts »een pad» beduidt.

⁸⁷ Dit woord weet ik niet te verklaren. Het past niet bij de anderen die het ook geen van alle hebben. Wel komt voor Gal. koloko, Tob. kòdoko, »krom, gebogen, zich oprollen, van insecten», koloko-ino, kolofino, zou dus kunnen duiden op een gebogen, angstige houding, maar dit is slechts een gissing van mij.

⁸⁸ Niet onmogelijk dat Tern. hier lupa (vergel. Mal. lupa) nam, om niet, evenals Gal. voor twee begrippen, »ingaan» en »vergeten», precies hetzelfde woord te hebben, zie N° 41.

Nederlandsch.	Isam.	Tòlolu.	Galèla.
116 duiken	tumunu	tumun	tumunu
117 tellen	aoim	òiom	ètò ⁸⁹
118 leeren	dòtok	dòtok	dòto
119 hooren	isen	isen	ise
120 schreeuwen	poàk	poa	ore ⁹⁰
121 geven ⁹²	kula	kula	hike
122 broeder	ilang	ilang	hira
123 zuster	bila	bilang	bira
124 oudere	liàk	liàk	ria
125 jongere	dodòt	nongòlu	dòdo ⁹⁴
126 opzetten	tekòs	tekòs	sigòko ⁹⁵
127 verboden ⁹⁶	boson	bòsong	bobòso
128 versch	giau	giau	kiau
129 droog	dodòleng	mòtjom ⁹⁷	tolòle
130 vliegen	sòlo	sòlo	sòso
131 schub	unàf	unàf	dungi ⁹⁸
132 duizendpoot	ail	ail	hai
133 schepper ¹⁰⁰	salim	salim	sari
134 zeil	sidet	sidet	side
135 roer	lilim	lilim	kamudi ¹⁰¹

⁸⁹ Niet onmogelijk dat dit hetzelfde woord is als fètò, hètò, hètòngo, fètòngo «noemen, zeggen, opzeggen». Vergelijk ook voor het woord (Mal). hitong «tellen». Dat «zeggen» en «tellen» met hetzelfde woord benoemd wordt is niets wonders, vergel. Mal. bilang, dat ook die twee betekenissen heeft. Bij tellen wordt dan eenvoudig gedacht aan wat men al tellende doet: de cijfers «opzeggen». Van het Tern. njonjòhi weet ik de beteekenis niet. De eerste lettergreep is geredupliceerd, en de beteekenis zal dus zijn: het geregeld herhalen van iets. Of misschien de, zelfs voor Galèlareezen en Tobèloreezen gruwelijk lastige uitspraak van aoim, òiom, oorzaak was dat het woord in onbruik raakte?

⁹⁰ Het Gal. schijnt hier een woord te missen voor dit begrip «hard schreeuwen». Dit ore is waarschijnlijk alleen maar een schreeuwklank, vergel. Javaansch ore «hoera»! Het Tob. kent ook wel orèhe, maar alleen als «hard huilen, huilerig schreeuwen», niet voor «hard roepen».

⁹¹ Nu ik dit woord bekijk, ben ik niet zeker of men mij niet verkeerd begrepen heeft, en eenvoudig gezegd heeft no ali: «gij huilt», (zie N° 158).

⁹² Hoe kula en ike tot elkaar te brengen zouden zijn, begrijp ik waarlijk niet. Ik denk dat we hier eenvoudig twee woorden voor dit begrip hebben.

Lòda.	Tobèlo.	Madole.	Ternate.
tumunu	tumnu	tumunu	tum
ètongo	ètongo	dòimi	njonjohi
dòtoko	dòtoko	dòto'o	dòto
isène	ihène	ihène	ise
poaka	poaka	no ali ⁹¹	torara
ike	ike	ula	hàka
irànga	hirànga	ilànga	hira
birànga	birànga ⁹³	bilànga	fira
ririaka	riaka	lia'a	njira
nongoru	dòdoto	dòdoto	nongoru
	higòko	oòdèu	sigòko
bòhono	bòhono	bòhono	fòso
	giau	girau	kiau
tolòlènge	dòlènge	dòlènge	tolòle
sòro	hòho	hòho	sòro
dungiri	unaha ⁹⁹	unaha	dungi
aili	aili	aili	hai
arimi	harimi	halimi	sari
sidète	hidète	hidète	side
	ririmi	lilim	ngongudi

⁹³ Tob. B en D hebben hier: firànga.

⁹⁴ Ook Gal. heeft nongòru, zelfs is het algemeen gebruikelijk, terwijl ik geloof dat dòdot, juist niet zoo heel veel gebruikt wordt.

⁹⁵ Gal., Tob., Tern. hebben hiervoor een causative vorm van òko «overeind staan, staan», dus: «doen staan». Ik zou echter zeggen dat Is., Tolol., Mad., hier bepaald een ander woord hebben, waarvoor ik in de andere talen geen equivalent vinden kan. Het schijnt, dat hier dus weer een woord verloren gegaan is.

⁹⁶ «Verboden» in den zin van «heilig, ongeoorloofd».

⁹⁷ Dit woord maakt hier al een heel wonderlijk figuur. Misschien is het met de andere woorden overeen te brengen, maar ik weet niet hoe.

⁹⁸ Dungi, dungiri is een klein zoetwaterbaarsje, dat er nogal sterk geschubt uitziet, en de verwisseling zal wel hierdoor ontstaan zijn. Ook het Tob. heeft het woord dungiri, en gebruikt het haast evenveel als unaha.

⁹⁹ Tob. B en D hebben unafa.

¹⁰⁰ «Schepper» = roeriem, «pengajoeng».

¹⁰¹ Het Gal. heeft het woord «riri» wel, v. Baarda geeft op siriri (causatief dus) «voorgaan, een voorbeeld geven». Gedachtelijk is dit dus met «sturen, roer» wel verwant. Kamudi houdt zeker verband met

Nederlandsch.	Isam.	Tòlolu.	Galèla.
136 drinken	òkëre	òkili	udo ¹⁰²
137 doen ¹⁰⁴	diài	diài	àka
138 hand	ingiri	ingiri	ingi
139 scherp ¹⁰⁵	dòto	màngon	dòto
140 kaap ¹⁰⁵	doi	doi	dòto
141 wang ¹⁰⁶	gotoaka	gotoak	ngingiti
142 aanwijzen	simàtok	simàto	simane ¹⁰⁷
143 rechts	gunila	gunilaka	girina
144 lang	kulut	kulut	kuru
145 kort	tipòko	tjipòko	timisi ¹⁰⁹
146 hoeveel	mulo	moluo	moruo
147 lenden	golòna	golòna	goròna
148 lever	gàtil ¹¹¹	gàte	gàte

het woord udi „achter, achterplecht van de prauw“, Gal., Tern. Vergelijk Mal. kamudi, volgens Klinkert, (Mal. Woordenb.) komende van Jav. udi „achter“. Ook het Tern. ngongudi is van dat udi gevormd, maar nog meer rechtstreeksch, of beter grammatisch, de kamudi.

¹⁰² Waarom Gal., Lod. hier van het algemeen gebruikelijke woord afwijken is moeilijk te zeggen. In Gal. is òke nog als vervangwoord in gebruik. Ook is geen afleiding van udo te vinden, tenzij dan dat het gewoon beteekene: „een mondje maken, een snuit zetten“, zooals men doen moet om te drinken. Wanneer men het woord uitsprekt, zet men onwillekeurig de lippen wat vooruit, dus is het mogelijk dat hierin de beteekenis „drinken“ zit.

¹⁰³ Het Mad. heeft ook „auëre“.

¹⁰⁴ Het komt mij voor dat tusschen deze woorden voor „doen, maken“, en de naam voor het hoofdgereedschap „mes, kapmes“, verband bestaat. Voor „kapmes“ hebben Isam, Tobol., Tob., Mad. dia (zie N° 30). Dit zou dan natuurlijk van diai afgeleid moeten zijn, want men zal toch wel eerst wat gemaakt hebben en toen wat uitgevonden om het beter of vlugger te doen. Het Gal., Lod., Tern., die andere woorden hebben voor „doen“, hebben die ook voor „kapmes“: taito, tipu, peda. Echter heeft het Tobeloreesch voor „mes“ gàkana, zeker verband houdende met àka, àkana. Het Gal. heeft ook wel diàhi, diài, tiài, in den zin van „heel goed doen, netjes doen, etc.“.

¹⁰⁵ Dat tusschen deze twee begrippen een rechtstreeksch verband bestaat is duidelijk, het scherpe van een mes, wapen, en het scherp uitstekende van de kaapjes op Halmahèra, is gedachtelijk natuurlijk verwant, temeer, omdat men ook de snede, de spits van iets, met hetzelfde woord benoemt. Men zie nog N° 118 „leeren“, dat ook luidt „dòtok,

Lòda.	Tobèlo.	Madole.	Ternate.
udomo	òkëre	òkële ¹⁰³	òki
àkana	diai	diài	golàha
ingiri	ingiri	iling	ingi
dòto	dòto	dòto	màngo
dòto	dòto	dòto	dèhe
	gotoaka	gotoa	gotòla
	himàtoko	himaiti	sibai
giniraka	niraka	güida	gonjira
kurutu	kurutu	gauru	gila ¹⁰⁸
totiawo	polulu ¹¹⁰	tipò'o	pòdo
moruòno	moruòno	muluo	rau
goròna	goròna	goròna	gonora
gàte	gàte	gàte	gàte

dòto. Ook dit is, dunkt mij, hiermede verwant, en het grondbegrip is dan „indringen“, het scherpe in hout, de kaap in zee, het verstand in 't nog niet gewetene. Echter komt het me voor, dat wel, door gelijkheid van gedachte, de woorden overgegaan zijn, maar toch oorspronkelijk gescheiden waren: màngon, màngo „scherp“, dòto, doi „kaap“. Hoe het Tern. komt aan dèhe, begrijp ik niet, of het moest zijn dat het een vervangwoord is. Het beteekent Gal., Tob., etc. „halen, bereiken“, en kan dus ook zijn: de punt die men op zee tracht te halen of te bereiken, ergo „de kaap“. Hiervoor is aan te voeren, dat Tern. voor dèhe „halen“, heeft òro, (zie N° 56).

¹⁰⁶ Het woord beteekent ook „kaak“, eveneens „witte papagaai“ (aan welks bek de wang zoo sterk te voorschijn treedt, eveneens de kaak). Voor het laatste heeft ook Gal. gotòla. Gal. ngingiti, zal dunkt me, komen van ingi, „tand“, en zijn „datgene wat de tanden bedekt“.

¹⁰⁷ Waarom Gal. hier een ander woord heeft, evenals Tern. en Mad. begrijp ik niet. Het woord mato komt heelemaal niet voor. Mano, bai, beteekent ook „vrijen“, maar hoe deze twee begrippen elkaar zouden dekken, begrijp ik niet, of het moest zijn, dat bij „vrijen“ gedacht wordt aan het „toonen“ van liefde.

¹⁰⁸ Dit woord beteekent in de andere talen „recht uit, recht door“ en is dus door deze beteekenis wel begripsverwant met de andere woorden.

¹⁰⁹ Dit woord beteekent Tob. „onder, onderaan“.

¹¹⁰ Dit beteekent in andere talen „rond“, en is dus een vervangwoord. Tob. B en D hebben tipòkòro. Dit zal in het Tob. wel verlaten zijn, omdat het zooveel gelijkt op tili-pòkoro „bloote onderbuik“, een veel gehoord scheldwoord. (Zie ook N° 88).

¹¹¹ Vergelijk Mal. hàti.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla.
149 medicijn	söulu	sou	sou
150 verzoeken	galoko	galok	gòlo
151 vragen	sano	sano	sano
152 ziek-zijn	sisili	sisili	siri
153 tot aan	adon	adono	ado
154 bloed	aulu	auen	au
155 beenderen	kòbong	kòbong	kòbo
156 wegloopen.	leal-leal	leleal	lòda
157 omvallen	luba	luba	rubā
158 weenen	ali	ali	ari
159 langzaam	memēneos	memēneos	mèhe-mèhe
160 moeten ¹¹⁶	sinòfu	kiani	bilasu
161 niet anders kun- nen dan ¹¹⁶	singòfu	singòfu	malainkan
162 kanarienoet	nial	njial	nia
163 kokosnoot	igono	igon	igo

¹¹² Waarom Tob. hier een geheel ander woord heeft, begrijp ik niet. Het Tob. B en D gebruikt gewoonlijk gàhoko, 't zelfde woord dus als voor „verzoeken“, ook een vervangwoord, een bewijs dat men daar ook sano uitgeworpen heeft. Waarom men het verliet, weet ik niet. Het woord hānongo beteekent „kleinzoon“, maar dit is in het Gal. ook het geval, en daarom is het dus niet verlaten, dunkt me. Ik ken ook geen verwant woord voor lèha, dat op het spoor zou brengen, hoe men er toe kwam, dit woord als vervangwoord te nemen. Het is kennelijk hetzelfde woord als Tern. làhi „verzoeken“, maar dat maakt de zaak niet veel duidelijker, want daar schijnen voor beide begrippen ook wel vervangwoorden gebruikt te worden.

¹¹³ In het Gal. is gòla „oorsprong, aanleiding“. Tob. goa en gogòla kan dus zijn „voortdurende oorzaak der kwaal of ziekte“, en zodoende tot vervangwoord geworden.

¹¹⁴ v. Baarda meent dat de bewoners van Lolòda dezen vorm zouden hebben gekozen voor „wegloopen“, en niet lodā als de Galèlareezen, omdat dit woord een minder aangename beteekenis heeft. Ik kan die meening niet deelen; djòdjara is heel regelmatig, alleen Gal. heeft lòda, ook niet onregelmatig, maar ik betwijfel nu toch of de naam Lolòda voor het district, en Lòda, zooals de bewoners zich, en hun land noemen, wel iets met „wegloopen“ uit te staan heeft. De Tob. vertalen trouwens Lòda met òdara, niet hetzelfde als oara „wegloopen“. Verhalen daaromtrent kan men gerust op rekening van

Lòda.	Tobèlo.	Madole.	Ternate.
souru	hòuru	hòulu	sou
gòloko	gàhoko	gàho	làhi
sano	leha ¹¹²	sano	ginado
siri	hiri	sau'u	gogòla ¹¹³
adono	adono	adono	ado
aunu	auënu	auënu	awo
kòbongo	kòbongo	òbongo	òbo
djodjara ¹¹⁴	oara	loa	laba
rubā	rubā	luba	rubā
ari	ari	ali	ari
mèhe	bole-bole ¹¹⁵	menèdho	mèhe-mèhe
bolasu	kiani	'iani	misteer
	halingòhu ¹¹⁷	hingòfu	malainkan
njara	niara	nia	njia
igono	igono	igono	igo

stammen-naijver schrijven, dunkt me. Was het een scheldnaam, dan zouden ze zeker zichzelf daar niet mede benoemen.

¹¹⁵ Dit woord beteekent Tob. ook: „zacht van substantie, zwak van lichaam, enz.“, en verder „pisang“, of: in de eerste plaats „pisang“, want de zachtheid der rijpe pisang zal wel het woord hebben doen overgaan voor „zacht“, en vandaar op „langzaam“ is een kleine schrede.

¹¹⁶ Beide woorden drukken een „moeten“ uit, maar het tweede nog iets sterker dan het eerste. Het is zooals malainkan op Ambon gebruikt wordt: „alleen slechts moet het zoo, het kan niet anders dan zoo, het kan niet, dat het niet gebeurt“. In een bijzonder geval dus het sterkste moeten, de sterkste noodzakelijkheid uitdrukkend. Met het eerste vormt men meer in het algemeen „de gebiedende wijs“.

Of Isam sinòfu en singòfu niet hetzelfde is, weet ik niet zeker, maar denk het wel. Ik zal wel een van tweeën verkeerd opgeschreven hebben. Gal., Lod., wijken sterk af, bilasu, bolasu is toch zeker een ander woord dan kiani; malainkan komt Tob. ook wel voor, maar niet heel veel. Voor het eerste begrip kent Tob. nog een tweede woord „marai“, ook in 't Gal. bekend.

Voor Tern. misteer, vergel. Jav. mēsti, pēsti, verbasterd Mal. moesti en misschien het in 't Ambonsche gebruikelijke mester, verbasterd Holl. meester.

¹¹⁷ Dit is de langere vorm, maar ook wordt gebruikt: hingòhu.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla
164 waaierpalm	wòkal	wòkal	wòka
165 sago	ètók	ètók	peda
166 sagokloppen	walo	walo	halo
167 bosch	bòngan	bòngan	pònga
168 slaaf	falalòm	doan ¹²²	gilàlo
169 wind ¹²³	gagàl	gagàl	paro
170 warm	sasāu	sasāk	sāhu
171 dakspar	litòlak ¹²⁴	litòlak	tòra
172 sagobladsteel	kòbal ¹²⁵	kòbal	uto
173 suikerriet	ugāk	ugāk	uga
174 olie	golòl	gogòl	gosòso
175 plank	iwang	iwang ¹²⁷	ifa
176 touw ¹²⁹	gumin	gumin	gumi

¹¹⁸ Ik denk haast dat het woord een vergissing is, en moet zijn halimi "roeispaan" (zie N° 133) en dus een vervangwoord, gegrond op den vorm der bladeren.

¹¹⁹ Tob. B en D hebben ook kètoko. Het is wel merkwaardig, dat men voor zulk een hoofdvoedsel afwijkende namen heeft. Het woord peda schijnt anders wel als naam voor "sago" verbreid te zijn. Men denke aan het, ook in 't Ambonsche algemeen gebruikelijke, popeda "sagopap".

¹²⁰ Het Tob. B en D heeft fèlèta. Overigens is dit een afwijkend woord, dat echter wellicht verband houdt met Gal. lèta "splijten", en dus heenwijst op het "splijten" van den sagostam, dat het "kloppen" voorafgaat. Voor "splijten" heeft Tob. nu niet meer "lèta" maar een vervangwoord wellicht: bēlèka, 't geen deze afleiding staven zou.

¹²¹ Tob. B en D hebben fòngana.

¹²² Het is merkwaardig, dat deze woorden dezelfde zijn, als Gal. doa, Tob. doāna "schelden". Is dus "schelden" geweest: "iemand "een slaaf" noemen", als de hoogste beleediging die men hem wist aan te doen, òf heeft men juist een slaaf aldus benoemd, omdat men vrijelijk tegen hem schelden kon?

¹²³ Weinig overeenstemming omtrent zulk een gewichtig natuurverschijnsel. Hetzelfde zien we omtrent "regen" (zie N° 81). Te verwonderen is het natuurlijk niet, dat men zeevarend geworden, voor zulk een gewichtige zaak vervangwoorden ging zoeken. Het Lod. wuwulu komt van wuwu "blazen". Tob. hidaloko is een causatief van taloko, misschien "uitwaaien". Wellicht gāgāl het oudste, maar paro-kore? Met kore benoemt men in alle talen de twee hoofdwinden, Noorden en Zuiden-wind.

Lòda.	Tobèlo.	Madole.	Ternate.
wèka	wèka	haliwi ¹¹⁸	wèka
kètoko	peda ¹¹⁹	'ètolo	huda
wèlèta	hèlèta ¹²⁰	alo	halo
wòngana	hòngana ¹²¹	bòngana	bànga
gilalongo	gilaongo	doana ¹²²	falalòm
wuwulu	hidaloko	tado'o	kore
sāu	hauku	sau'u	sahu
tòraka	litòraka	tòra	totara
utòngo	utòngo	utòngo	gàba
ugaka	ugaka	uga	uga
gòdjoro	gòhaka ¹²⁶	gòdro	goròho
iwānga	aoto ¹²⁸	aoto	ifa
gumini	gumini	gumini	gumi

¹²⁴ Het voorvoegsel li schijnt iets wederkeerigs aan het woord te geven. Ik ken er niet veel voorbeelden van: litòraka van tòraka "dragen" "dat wat van de eene balk op de andere balk draagt" en ook litauru "uitstrekken", dat, "wat van het eene eind tot het andere zich uitstrekt".

¹²⁵ In het Gal. en Tob. komt ook dit woord voor kòba, kòbara, echter niet als "sagobladsteel" maar als "arenpalmbladsteel". Mogelijk, dat die vroeger den dienst deed, die nu de "sagobladsteel" doet, en dat men, nieuw, beter materieel leerende kennen, dit een nieuwe naam gaf. Vergelijk ook Mal. gāba-gāba.

¹²⁶ Dit woord beteekent eenvoudig: "het gare, het gekookte", afgeleid van āhaka "gaar" en ziet dus op het bereiden, het koken der klapperolie. Het woord voor "olie" schijnt hier dus weg te zijn. Het klinkt nogal komisch nu b.v.b. voor petroleum, te hooren: o tònaka ma gòhaka, letterlijk "het gare uit den grond".

¹²⁷ Tolol. kent ook aot.

¹²⁸ Het Tob. kent ook nog ihānga als "opzetplanken" in de prauw, die op de kiel gezet worden. Het woord aoto komt voor: aoto Tern. Gal. awo "matroos", o ngòtiri ma aoto "opvarende van de prauw". Oorspronkelijk zullen er dus wel twee woorden geweest zijn: iwang, ifa, overlangsche planken der prauw, en aot, aoto "dwarsche dito". Bij de meesten heeft zich iwang het burgerrecht veroverd, bij Tob. Mad., ik meen ook bij Tabar. is aoto het algemeene woord geworden. Het klinkt nu wel komisch de opvarende de "planken der prauw" te hooren noemen, maar oorspronkelijk zal het wel geweest zijn: "degenen die op de dwarsplanken zaten, om te roeien".

¹²⁹ Dit woord touw, beteekent ook "boschtouw, lian" in de meeste talen. Het Tob. heeft voor "gedraaid touw" nog ligihi, Isam ligis.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.	Galèla.
177 opbeuren	golak	tidëe ¹³⁰	tide
178 alang-alang gras	kusum	kusum	ngüusum
179 aansteken	tüuk	tüuk	tupu
180 rijstblok	luseng ¹³²	lusing	lusu
181 rijstplukken	utuk	utu	utu
182 wortel	ngutuk	ngutuku	ngutu
183 bijl ¹³³	damàkono	damàkon	bàsu
184 groot (omvangrijk)	pàko ¹³⁴	lalàgom	làgo
185 blind	pilòk	pilòk	pilo
186 staak	bèlos	bèlos	bèlo
187 eiland	nüis ¹³⁵	nüis	gura ma ngòpa
188 lang (van duur)	kilàng	kilan	téka
189 afgeloopen	bolot	boloto	bòlo
190 bevelen	sulok		sulo
191 breed	ngoata	ngoat	ngòha
192 zuur	kiòpik	tjaka ¹³⁸	kiòpi
193 palmwijn tappen	peòto	peòt	tiha ¹⁴⁰
194 zoeven	kano	kano	kàngano
195 graven	pait	pajaki	puai
196 groente	uga	uge	gagàhu
197 rijp	òmuk	òmuk	òmü

¹³⁰ Ik vermoed dat deze woorden vervangwoorden zijn, afgeleid van ide-ije „omhoog“.

¹³¹ Tob. B en D hebben tufuku.

¹³² Vergelijk Mal. lesong. Het Tern. woord dodutu komt van tutu „stampen“, „dat, waar men in stampt“.

¹³³ Het verschil tusschen deze woorden is nogal sterk. Daar hier een ingevoerd voorwerp benoemd wordt, is dit niet vreemd, daar elk dat wellicht noemde naar de taal van hen van wie men het kreeg.

¹³⁴ pàko is ook in 't Gal. en Tob. bekend, maar alleen in de beteekenis van „grof, dik“ in tegenstelling van fijn, nooit voor „groot, omvangrijk“.

¹³⁵ Misschien hetzelfde als Javaansch noesa „eiland“. Het district Galèla heeft geen eilanden, en had er dus ook geen naam voor. Het gebruikt dus het Tern. gura ma ngòpa „kind van den tuin“. Dit zal wel beteekenen „klein tuintje“, om de kleinere eilandjes hier en daar om Ternate heen, aan te duiden. Het oorspronkelijk woord voor „eiland“ was wellicht gura (zie N° 65), maar met dien naam zal men wel de grootere eilanden „Ternate, Todore, Batjan, benoemd hebben, en

Lòda.	Tobèlo.	Madole.	Ternate.
tède	gòraka	gò'a'a	tède
ngusumu	ngüuhumu	ngüuhum	kusu-kusu
tupuku	tuhuku ¹³¹	tu'u	tabu
	luhungu	luhungu	dodutu
utuku	utuku	utu'u	utu
ngutuku	ngutuku	ngutu'u	utu
bàdjiku	bahuku	pàtu	tamàko
làgomo	àgomo	lalàgomo	gàku
piloko	piloko	piloko	pilo
bèloho	bèloho	bèloho	bèlo
	nühu	nuhu	gura ma ngòfa
tékana	dékana	dé'a'a ¹³⁶	ròro
bòloto	bòto	diwàngo ¹³⁷	marua
	huloko		sudo
ngoata	woata	ngoata	
òpiki	giòhiki ¹³⁹	òpi'i	
peòto	heòto	peòto	tifar
kàngano	kàngono	'a'ano	
whiti	hàiti ¹⁴¹	pàiti	
gauku	gauku ¹⁴²	uge	
òmuku	òmuku	òmü'u	

langzamerhand het eigen land niet meer als „eiland“ benoemende, zal wel alleen de naam eilandjes, voor de kleintjes overgebleven zijn.

¹³⁸ Misschien „saamgetrokken uit den verleden tijd „dèkanòka“. Het Tern. ròro is kennelijk een geheel ander woord.

¹³⁹ Hier begrijp ik niets van, evenmin van 't volgende woord.

¹⁴⁰ Natuurlijk een vervangwoord, tjaka „azijn“ in het Tobel., ook in het Mal. Het Tob. kent het ook in de beteekenis „zuur“ als wisselwoord.

¹⁴¹ Het Tob. B en D hebben „giòfiki“.

¹⁴² Het Gal. heeft wel bewo „heel dun een laagje van de bloemstengel afsnijden“, zooals men dit geregeld moet doen, om het vloeien niet te doen ophouden. Kennelijk is dat hetzelfde woord als peot-peoto. In het Tob. beteekent tiha „vallen van kleine voorwerpen, druppels b.v.b.“, dus zal het hier Gal., Tern. wel een vervangwoord zijn, waarbij het druppelen van de palmwijn in het vat, als naam voor de heele bewerking in gebruik is gekomen.

¹⁴³ Het Tob. B en D hebben faiti.

¹⁴⁴ Tob. B en D hebben ook uge. En uge, èn gaàhu, gauku zijn soorten van groenten, die het algemeen begrip weergeven.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.
198 gaar	gòlak	gòlak
199 touwdraaien	foriki ¹⁴³	wowàkol
200 rijstplanten	tuduk	tuduk
201 boomvellen	teàng	teàng
202 behakken	pàkol	pàkol
203 splijten	tewael	tàga ¹⁴⁵
204 afvallen	òtak	tiwa ¹⁴⁷
205 hard	togowin	togowin
206 zacht	meneos	memenios
207 morgen	kailoa ¹⁵¹	děwèla ¹⁵²
208 borstpijn	tagàl	tagàl
209 snijden	luit	lui
210 ademhalen	wòmasa	wòmās
211 slikken	àsil	jāsī

¹⁴³ Dit woord beteekent in alle talen „verdraaien“, en is dus natuurlijk hier een wisselwoord.

¹⁴⁴ Het woord tuduk, tuduku, tudu beduidt „steken met een lang voorwerp, en duidt het steken der gaatjes aan, dat noodzakelijk is voor het rijstplanten. Het Lod. is het eenige, dat een ander, mij overigens onbekend woord heeft, voor deze handeling. Wel heeft Lod. ook tuduku, maar alleen in de beteekenis „steken“, terwijl het voor „rijstplanten“ niet gebruikt wordt.

¹⁴⁵ Men vraagt zich af of dit geen wisselwoord is, evenals Madole pàga. Het is waarschijnlijk hetzelfde woord als N° 208 tagàl-tàga „borstpijn“. Madole heeft ook daarvoor een afwijkend woord. Het met „borstpijn“ vertaalde woord beteekent bepaaldelijk „pleuritische pijn, steken in de borst“, dus ligt de overgang van gedachte van „splijten in de borst“, tot „werkelijk splijten“, nogal voor de hand.

¹⁴⁶ Ook dit zal wel een wisselwoord zijn. Volgens N° 166 heeft Tob. voor „sagokloppen“ een wisselwoord gevormd van lèta „splijten“, en het is dus niet onwaarschijnlijk dat lèta daarom voor „splijten“ zelf niet meer dienen kon. Dit bèlaka kan komen van bèlèka „balk, schouder“, en dan zijn „dat wat gespleten was“, maar meer waarschijnlijk van bèlèlaka „mager“, vanwaar de overgang op iets wat gespleten wordt, en dus „dun“ wordt, niet ver is.

¹⁴⁷ Dit woord beduidt „afvallen, vallen van een klein voorwerp, een druppel b.v.b., een vrucht“; òtak beteekent „het vallen van iets groots, een mensch, een tak“ en dergelijke; tiwa komt ook in andere talen voor. Tob. tiha, Tob. B tifa, Gal. tiha „palmwijn, tappen“, vergelijk ook Mal. tiba „plotseling voor den dag komen“, en Jav. tiba „vallen“.

Galèla.	Lòda.	Tobèlo.	Madole.
lōa	òdjaka	òhaka	gòha'a
wàko	wàko	wàko	wà'o
tudu	tuàka ¹⁴⁴	tuduku	tudu'u
tòla	tòdjànga	tòlànga	tòdànga
pàko	pàkono	pàkoro	pà'aro
lèta	lèta	bèlaka ¹⁴⁶	pàga
òta	tuère ¹⁴⁸	òtaka	òta'a
togoi	gogöini	togowini	gòpini
mudu	mumudjutu	bole-bole ¹⁴⁹	mamai ¹⁵⁰
da ginita asa ¹⁵³	alimòka ¹⁵⁴	iarèhe	děwèla
tàga	tàga	tàga	tugama
lui ¹⁵⁵	luiti	luiti	
wòma	ngòmāsa	wòmaha	òmaha
dasi	lola	làhiri	àhili

¹⁴⁴ Dit woord is waarschijnlijk hetzelfde als Tob. tuhère, Tob. B. tufère „iets lange in twee deelen deelen, een plank of balk doorzagen, etc.“ Daarvan komt echter voor: ma duduherè „een gevallen beslissing, een eindoordeel“, (denk Holl. „den staf breken“), en daar zou het van afgeleid kunnen zijn.

¹⁴⁵ Men zie hierover N° 159.

¹⁴⁶ Tob. komt voor: mai „verwelkt, slap geworden“ van bloem of blad, en dat zal dus wel hetzelfde woord zijn als dit.

¹⁴⁷ Dit woord begrijp ik niet. Het woord beteekent: „den volgenden dag“ niet „het begin van den dag“. Waarschijnlijk staat het in verband met lōa, lōha, òa „goed“, b.v.b ka-i-loa „het is maar goed“. De overgang van „goed“ op „licht“ is niet groot. Dit is echter slechts een gissing.

¹⁴⁸ Dit kan wel komen van wèlinga, hèlinga, fèlinga „opendoen“.

¹⁴⁹ Dit beteekent: „als het weer licht is, het toekomstige licht zijn“, evenals Tob. dat ook wel gezegd wordt: iarèhe àha „als het weer wit, licht, wordt“.

¹⁵⁰ Dit zal wel komen van halimi „roeiende“, evenals Tob. B. heeft ngòrumino „'smorgens vroeg, zonsopgang“ van hòru „roeiende“, dus, als de zon rondgeroeid is, of, boven de kim geroeid is. Dat een hemellichaam roeiende voorgesteld wordt, als een vaartuig, is niets vreemds, men vergelijk slechts: „Tontemboansche teksten“ door Schwartz. „Aanteekeningen“ N° 106, bladz. 109. De maan is daar het hemelsche vaartuig geweest.

¹⁵¹ Het woord beteekent Gal. alleen „vioolstrijken“, niet „snijden“, maar de idee is toch dezelfde.

Nederlandsch.	Isam.	Tòloliku.
212 hartspier	puo	puo
213 leven	wàngo	wàngo
214 nagel	gitiwili	gitiwi
215 breken	tobik	tobik
216 vlieg	güul	güul
217 uitspansel	liwàng	diwàng
218 staan	tekòs ¹⁶⁰	tekòs
219 mager	pèlélàk	pèdèdàk
220 overmorgen	modidika	
221 pan	bosòk	bòsok
222 roepen	alok	
223 kruipen	tale	tale
224 vegen ¹⁶¹	palis	sèsèsal
225 schenken ¹⁶²	dabas	dabāas
226 stelen	tòlik	tòlik
227 planten	dàtom	dàtom
228 heet ¹⁶⁴	sīs	sawko
229 waringin ¹⁶⁵	basalāan	basalan
230 uithangen, drogen	wòil	wòil

¹⁵⁶ Dit is een vervangwoord, dat in de andere talen alleen beduidt: de niet verder opengaande punt van de bloemkolf der bananen. Wellicht liet men het woord puo, huo, fuo, varen, omdat Gal. buo, puo „baren“ beduidt.

¹⁵⁷ Weer een vervangwoord, dat in andere talen beteekent: „groeien, op iets groeien, op iets woekeren, versch, groen zijn“. Het Gal. heeft nog „wàngo“ als: „opwellen, doorzippelen“, van water, dus met dezelfde gedachte als „leven“.

¹⁵⁸ Tob. B. heeft gitifiri.

¹⁵⁹ Tob. B. heeft gufuru.

¹⁶⁰ Merkwaardig, dat Isam en Tolol. hier een heel ander woord hebben, men zie ook N° 125 „opzetten“, waar hetzelfde 't geval is. Het ligt dus voor de hand dat tekòs een vervangwoord zijn zal. Toch ben ik daar niet zoo zeker van. Hetzelfde òko wat „staan“ beduidt, beteekent ook in alle talen „zeewaarts“. Nu zegt men nu nog voor „liggen gaan“ idu-isa „liggen, landwaarts“. Zou het nu ook kunnen zijn, dat het oorspronkelijk was: „staan zeewaarts“ tekòs-òko, „liggen landwaarts“ idu-isa, maar dat tekòs-òko afgesleten is, zoodat de eene partij alleen het hoofdwoord tekòs behouden heeft, en de anderen alleen het achtervoegsel-richtingaanduiders „oko“?

Galèla.	Lòda.	Tobèlo.	Madole.
kusi-kusi ¹⁵⁸	fuo	huo	puo
òho ¹⁵⁷	àngo	wàngo	wàngo
gitipi	gitiwiri	gitihiri ¹⁵⁸	gitihiri
tépi	dewi	tobiki	tobii
gūpu	guwuru	guhuru ¹⁵⁹	güulu
dipa	diwama	dihànga	diwànga
òko	òko	òko	ò'o
palèla	pèlélaka	palélaka	palèla'a
mèdiri	medirimi	mèdirihi	modidio àha
bòso	bòsoko	bòhoko	sèpe
àsò	àsoko	àhoko	
tàse	tàdje	tàhe	tàhe
sèsa	sèsara	hèhara	barihi
gusc	gusc	guhe	dalihi
tàsi		tòhiki	tòhi'i
dàto		dàtomo	tudu'u ¹⁶³
lòdi		hihi	hihi
warigi		baharama	baharama
wòhe		wòère	wòile

¹⁵⁸ Beide woorden palis, sisal, zijn ook in andere talen bekend, maar met verschillende beteekenis. Men heeft Tob. parihi „afvegen met een stoffer“, hèhèra „vegen met een bezem“.

¹⁵⁹ Ik weet deze beide woorden niet te verklaren. v. Baarda geeft op: grondwoord: use, maar dat maakt de zaak niet duidelijker. Voor dabas, vergelijk Bare'e tawa „inschenken“. Echter dabas en use zijn twee woorden dunkt me, en zelfs weet ik ze geen van tweeën te rijmen met Mad. daliki. Voor dat vergelijk Mal. salin, dat in de Molukken ook de beteekenis „inschenken“ heeft.

¹⁶⁰ Mad. heeft hier het woord tudüu, „steken“ vandaar „rijstplanten“, ook voor „planten“ overgenomen (zie N° 200).

¹⁶¹ Het woord wil zeggen „heet in 't gevoel, brandend, zooals Spaansche peper“. Tolol. heeft een vorm van „warm“, maar Gal. heeft een ander woord. Het „waarom“ is nog niet bekend.

¹⁶² Volgens sommigen zou men onderscheiden tusschen waringin de aan zee groeiende soort, en baharama, „die in 't bosch voorkomt“. Ik geloof dit echter niet; warigi is ook Tob. als vervangwoord in gebruik. Vergelijk Mal. baringin.

Nederlandsch.	Isam.	Tòlolu.
231 stroom in zee.	baus ¹⁶⁶	baus
232 eb	goas ¹⁶⁷	goas
233 vloed	ael ¹⁶⁸	aële
234 voetwond	bàtok	bàtok
235 doorschijnend	dòdon	dòdon
236 hopen	nganon	berharap
237 sagovorm	gòlang ¹⁷⁰	gòlang
238 wringen	teol	teo
239 naaien ¹⁷³	dingi	dini
240 wasschen	wòkal	wòkal
241 beven ¹⁷⁶	silosak	silosak
242 regenboog	ngawàtol	ngawàtol
243 baden	òlik	òlik
244 waterscheppen	siòno ¹⁷⁷	siòno
245 achterkleinkind	dòtum	dòtum
246 grootvader	èdet	ède
247 tabak rooken	suju	suju
248 muis	kalawe	kalawe
249 springen	těbul ¹⁷⁹	těbul
250 lekker	sàki ¹⁸⁰	sàki

¹⁶⁶ Vergelijk Mal. arus „stroom“.

¹⁶⁷ Deze woorden beteekenen Tob., Gal. ook: „droogloopen, uitdrogen“.

¹⁶⁸ Vergelijk Mal. air.

¹⁶⁹ Bedoeld zijn: wonden die aan de voetzool voorkomen, gewoonlijk als nawonden van de „frambosia“ of „Ambonsche pokken“. 't Gebruikte bàtok-bàtoko beteekent ook: voetangel, dus wellicht: een wond zooals die ontstaat, door in een voetangel te trappen, of anders, — want de wonden waren wellicht eerder, dan de voetangels — wapenen om zulke wonden te maken. Gal. heeft jajo, een woord dat Tern., Tob. „moeder“ beteekent, en denkt daarbij wellicht aan de eerste- of moederwond, der „frambosia“. Dat men het „moederwoord“ daarvoor aan een andere taal ontleende, — Gal. heeft awa „moeder“, — is niet bevreemdend, dunkt me.

¹⁷⁰ Vergelijk Mal. gorěng „bakken, roosteren“. In de golang wordt ook de sago gebakken, geroosterd.

¹⁷¹ Dit komt van Gal. gunangi „sagobakken“, dat alleen in het Gal. voorkomt. Onmogelijk vind ik het niet, dat het toch hetzelfde woord is, als wat de anderen hebben.

¹⁷² Tob. B en D hebben gofoànga.

Galèla.	Tobèlo.	Madole.
bau	bauhu	baus
oa	goaha	oaha
hade	aëre	aëli
jajo ¹⁶⁹	bàtoko	bàtoko
dòdo	dòdono	dodòdono
ngougano	nganono	nganono
gogunàngi ¹⁷¹	gohoànga ¹⁷²	gowoànga
teo	teo	teo
uri	uriti ¹⁷⁴	uliti
pòka	hòka ¹⁷⁵	pòka
tirinc	hàhara	hàhara
ngawàti	ngawàtëro	ngawàtëro
òai	òhiki	ohi'i
siui	hiònoko	siòno
dòtu	dòtumu	dòtumu
ète	ète	ède
suju	dudu ¹⁷⁸	dudu
lupu	karàhe	porògi
umo	ngumo	těbulu
mòngi	hèmōro	hèmo-hèmo.

¹⁷³ Hier zijn twee ideeën: dingi komt van tingi „strak“ dus is gedacht aan het „strak trekken“ van den draad; uri-uriti is „rijgen“, en daarbij wordt dus gedacht aan het doorhalen van den draad door het goed.

¹⁷⁴ Tob. B heeft ook dingi.

¹⁷⁵ Tob. B heeft fòka.

¹⁷⁶ Hier zijn weer kennelijk meer dan één woord. Ik weet echter géén te verklaren.

¹⁷⁷ Dit zijn alle causatieve vormen. Het Gal. komt van ui „vloeiën“. De anderen misschien van òno, ònoko „een soort kom“ waarmede men schepte of scheppen kon.

¹⁷⁸ Tob. B heeft ook huj. Of dit dudu 't zelfde is als dudu-dudungu „droog, drogen“ is niet onmogelijk.

¹⁷⁹ Tob. en Gal. schijnen hier weer een woord te missen, want umo is „vallen, werpen“ en afgeleid: „springen“.

¹⁸⁰ Het woord sàki beteekent ook „vet“, ook in Tern. Zou men dus „vet“ lekker gevonden hebben, en vandaar den naam als dien van „iets lekkers“ voor „lekker“ gebruikt hebben. Ditzelfde zou ook met Gal., Tob. plaats kunnen hebben, hoewel mij nog geen „lekkere zaken“ bekend zijn, onder de namen voor „lekker“ in gebruik.

SLOT-BESCHOUWING.

Wij zien uit dit lijstje eerst eenige algemeene neigingen, als van het Madole om de *h* uit te werpen. Geen enkele maal komt die voor. Hij is vervangen door een hamza. Wàiolì en Ibu deelen die neiging, hoewel niet zoo absoluut. Men zie N° 14 Wàiolì, Ibu, *ka'una*, N° 25 Wàiolì *kokotu'u*, N° 29 Ibu *kèla*, N° 58 Wàiolì *kailaa*. Het Ibu vervangt de *ng* regelmatig door *n*. Het Isam en Tòloliku hebben de meeste gesloten woorden, de anderen, met uitzondering van Ternate en Tidore, waar deze beslist Maleische woorden overgenomen hebben, absoluut niet. Het Gal., Tern. en Tidor. komen tot open woorden door den eindmedeklinker weg te laten, de anderen door er een klinker aan toe te voegen, natuurlijk behoudens de uitzonderingen. Of oorspronkelijk alle woorden gesloten geweest zijn, weet ik natuurlijk niet, ik zou het echter niet denken.

Klankverwisseling is heel veelvuldig. Hierbij zullen wel dezelfde wetten gevolgd zijn als bij andere taalgroepen. De overgang van *s* in *h* is heel veelvuldig. Het Tobeloreesch gebruikt heelemaal geen *s* meer, maar heeft die voorgoed door *h* vervangen. Men vindt, het lijstje volgende, deze overgangen: *j, d, dj, l, d, r, l, h*, b.v.b. N° 11: *jou, dðhu, djou, lou, dou, rou, lou, kòhu*, N° 4: *ðjòm, òdo, òdjòmo, òlòmo, òdomo, òromo, òlòmo, oho*; verder *w, p, h, f*, b.v.b. N° 13: *ngowà, ngòpa, ngðhaka, ngðfaka*, N° 35: *ngëwëka, ngðpëdëka, ngoheka, ngofeka*.

De *l* en *r* wisselen gestadig af. Het komt mij voor dat *l* het oudste moet wezen, want in het Tobeloreesch, waar nu de *r* domineert, leert de moeder haar kind spreken met *l* en later pas neemt het de *r* over. Zij zegt b.v.b. *vóor òkële*, inplaats van *òkëre*, *làhili* inplaats van *làhiri*. Op school geeft dit zelfs moeite, daar de kinderen lezende, nog dikwerf *l* en *r* door elkaar mengen. Verder komt het mij voor dat heel veel verscheidenheid ontstaan is door klankverspringing en omzetting der lettergrepen. Dit alles kan ik echter slechts vluchtig aanduiden, omdat ik niet genoegzaam bekend ben met wat reeds vastgesteld is omtrent de wetten van dit alles voor andere taalgroepen. Ik laat dit dus gaarne

aan bevoegde beoordeelaars en ervaren opmerkers over. Ik hoop alleen, dat, wat ik gaf, aanleiding kan zijn voor de taalgeleerde wereld om deze taalgroep haar aandacht te schenken; ik geloof dat zij die overwaard is.

Ik merk nog op dat, hoewel geschreven heel veel overeenkomst is tusschen deze talen, gesproken heel veel verschil bestaat. In de eerste plaats draagt daartoe bij het verschillend leggen van den klemtoon. Het Galèla b.v.b. verandert den klemtoon nooit door toevoeging van achtervoegsels, het Tobèlo brengt den klemtoon juist op het achtervoegsel over; het Madole spreekt de exponenten *o, ma, etc.* uit, alsof deze een integrerend deel van het woord zijn en geeft die den klemtoon, enz. Op het gehoor is tusschen deze talen heel wat verschil, zoodat men elkaar over en weer niet verstaat. In de uitspraak is ook de een veel moeilijker dan de andere. Het Tobeloreesch spreekt heel moeilijk en hoewel het door vele niet-Tobeloreezen verstaan wordt, wordt het toch door lieden van andere stammen gesproken, eenvoudig omdat men bang is, het niet goed uit te spreken. Daarentegen spreekt de Tobelorees heel gemakkelijk andere dialecten, natuurlijk omdat zijn eigen hoogst moeilijke tongval, hem bij het spreken van andere talen nooit op bezwaren doet stuiten.

Hoe lang deze talen reeds gescheiden zijn? Hoogst moeilijk uit te maken. Dat echter het van elkaar af wonen, geholpen door de gewoonte om vervang- of wisselwoorden te gebruiken, spoedig verschil doet ontstaan, blijkt b.v.b. uit het Tobeloreesch zooals dat nu gesproken wordt door de Tobeloreezen uit het district Tobèlo, die uit het district Kau en die uit het district Dodinga. Die drie groepen zijn zeker nog niet meer dan 150 jaar van elkaar gescheiden geweest, hebben daarenboven als stamverwanten geregeld verkeer met elkaar geöfend, huwelijken over en weer zijn geen zeldzaamheid en toch wordt het verschil reeds aanmerkelijk. Men denke aan de Tugutil's, toch zeker ook nog niet langer dan 150 jaar van de Tobèlo's afwonend, en wel wat sterker gescheiden, omdat een huwelijk met hen door de Tobèlo's nu als een mesaillancé beschouwd wordt, maar wier taal nu ook al sterk afwijkt, al is nu ook alles nog als één taal te beschouwen.

Dat de talen, op het overige deel van Halmahèra gesproken, niet meer tot deze groep behooren, is buiten twijfel. Wij zijn er niet zoo goed mede bekend tot heden als met die van de besproken groep, maar weten toch dat daar nog gesproken worden: het Buli,

Maba, Bitjoli, Patani, Sawài, Weda en Gane. Het is zelfs mogelijk dat er nog meer zijn, maar wij weten dat nu nog niet. Aangezien echter de zending begonnen is, ook in dat gedeelte te arbeiden, mogen wij spoedig gegevens daaromtrent verwachten. Dit echter is wel zeker, dat al die talen geen overeenkomst hebben met deze groep, maar wel met de Papoesche. Niet alleen dat de woorden geheel andere zijn, maar ze missen ook volkomen de eigenaardige vorming van het werkwoord met behulp van het tweede gedeelte van het persoonlijk voornaamwoord, dat de Ternat. Halmahera-groep onderscheidt. Om het verschil in woorden te bewijzen, laat ik hier nog volgen een lijstje van woorden der Buli-taal, zooals die indertijd door een Ambonsche goeroe voor mij opgeschreven zijn, met achtervoeging van het oorspronkelijke woord uit de besproken taalgroep, en het verschil zal dan terstond in het oog springen. Ik kan natuurlijk niet voor de juistheid van die woorden instaan, maar het is toch voor het doel genoeg ze aldus te geven. Wie dan de moeite nemen wil, deze Buli-woorden te vergelijken met de corresponderende Nufoorsche uit het Nufoorsch-Hollandsch Woordenboek van den Heer v. Hasselt, zal mij ook hierin gelijk geven, dat we hier te doen hebben met een lid van den Papoeschen taalstam.¹

¹ Wat in den laatsten tijd, door de onderzoekingen van den Heer G. Maan, bekend geworden is omtrent de taal der Sawaiers, bevestigt dit vermoeden volkomen.

Hollandsch.	Buli.	Tern. Halmah.
1 hoofd	bobokor	saëk
2 neus	guguor	ngunung
3 haar	uta	utu
4 eten	seli	òjom
7 sterven	mat	sòněng
13 kind	wawai	ngòsak
14 hond	fun	kaso
15 water	waja	akel
17 prauw	pèlang	otil
19 visch	ijan	näuk
20 huis	ebai	wòla
27 pinang	paliu	mòkul
35 vrouw	mafin	ngěwěka
37 man	man	näur
42 naam	tònjo	lòmang
48 binden	pitang	piliku
65 tuin	bet	lèdi
67 tong	fableor	àkil
82 hand	kakamor	giam
78 steen	pat	malang
83 ei	tòlo	gòsi
85 oog	araro	lako
86 mond	mor	ulu
88 buik	njaor	pokel
96 vuur	jaf	uku
98 slapen	tamtoal	tjolok
100 deur	bawa	ngoran
99 opstaan	paling	momik
112 weg	lalin	ngekom
115 ingaan	sum	wòsam
119 hooren	melongna	isen
121 geven	poi	ike
136 drinken	dom	òkel
144 lang	emlanga	kulut
138 tand	smor	ingil
162 kanarienoet	sben	njial
165 sago	pupi	etok
163 kelapa	waga	igon
174 olie	egat	golol
191 breed	sai	ngoat
213 leven	tup	wango
226 stelen	lois	tosik
243 baden	sisop	osik

De voor de woorden geplaatste cijfers, corresponderen met die in de voorafgaande woordenlijst.